

پیامدهای مطلوب و نامطلوب بر رسیدگی‌های کیفری

مرتضی حداد زاده نیری^۱
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۷/۲۳

علی مزیدی شرف آبادی^۲
محمد مهدی برغی^۳
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۴

چکیده

از جمله مهمترین پیامدهای منفی و نامطلوب گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات بفرایند دادرسی و رسیدگی‌های کیفری می‌باشد. «چالش‌های مرتبط با ایجاد و ارتقاء زیر ساخت‌های فناورانه لازم»، «ضعف، خلاء و ابهامات تقنینی متناسب با رشد فناوری»، «ضعف دانش تخصصی قضایی پیرامون موضوعات نوین فناوری اطلاعات»، «ضعف آگاهی کاربران نسبت به خدمات دادرسی کیفری الکترونیکی»، «دشواری بودن صحت انتساب، قابلیت تحریف، تخدیش و تخریب ادله الکترونیکی»، «و... از جمله مهمترین چالش‌های اصلی گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات بر دادرسی کیفری می‌باشد و «یجاد و بهبود زیرساخت‌های فناورانه مرتبط»، «تدوین و تصویب قانون جامع دادرسی الکترونیک قضایی» «ضرورت تأمین امنیت داده محور»، «به روزآوری متناسب آموزش ضابطان، مدیران و مقامات قضایی»، «اطلاع رسانی و آموزش عمومی اجتماعی پیرامون خدمات الکترونیک قضایی» و «ایجاد مرکز پایش و پژوهش داده‌های الکترونیک قضایی» از جمله مهمترین راهکارهای علمی و عملی مرتبط با بهبود وضعیت استفاده بهینه از فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات در رسیدگی‌های کیفری می‌باشد. در تحقیق حاضر که به روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع و متون کتابخانه‌ای و دیدگاهها و نظرات اندیشمندان حقوقی و فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات به انجام رسیده این نتایج حاصل گردید که افزایش سرعت و دقت، «صحت و کارایی فعالیتهای مختلف قضایی»، «کاهش قابل توجه موارد اطاله دادرسی»، «ساماندهی حجم زیاد پرونده‌ها و اسناد قضایی»، «دستیابی روزآمد به آمار و اطلاعات کیفری»، «بهبود شاخص‌های مدیریت فرایند دادرسی کیفری» و «ارتقاء سطح رضایتمندی اجتماعی و حقوق شهروندی» مهمترین پیامدهای مطلوب گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات بفرایند دادرسی و رسیدگی‌های کیفری می‌باشد

واژگان کلیدی: فناوری اطلاعات، دادرسی الکترونیک، سامانه‌های قضایی، اطاله دادرسی، حقوق کیفری

^۱ دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران. رایانامه:

haddadzadeh.۱۳۶۷@gmail.com

^۲ استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران. Mazidi_ali_۴۶@yahoo.com نویسنده مسئول: رایانامه:

^۳ استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه میبد، یزد، ایران رایانامه: mmehdibarghi@yahoo.com

امروزه رشد سریع و گسترده فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات ابعاد و زوایای گوناگون زندگی بشر را تحت تأثیر خود قرار داد است و زندگی اجتماعی، سیاسی، حقوقی، اقتصادی و... انسان به طور فزاینده‌ای متأثر از تحولات و گسترش تکنولوژی و فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات و ارتباطات نموده است. فرایند دادرسی کیفری مانند دیگر مسائل جوامع، زاینده تحولات اجتماعی است و باید با آن همگام باشد به طوری که استفاد از فناوری اطلاعاتی بخش جدایی ناپذیری از فعالیت‌های امروزه سازمانی است. از منظر توسعه، نقش و جایگاه فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات به عنوان موجد توسعه پایدار بر همگان آشکار است. لذا در این عصر، توفیق نصیب کسانی است که با فهم علمی و کاربردی این پدیده نوین و ابعاد و لوازم و پیامدهای آن و از این رهیافت نوین بشری به خوبی بهره برداری نمایند. توسعه سریع فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات در جهان، لزوم همراهی متقابل دستگاه‌های مختلف کشور را با این جریان عظیم جهانی بدیهی می‌نماید و دستگاه قضایی نیز به عنوان بخشی از دولت الکترونیک می‌تواند سهم به سزایی در استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و رفع چالش مذکور داشته باشد.

در فصول و مواد مختلف قانون برنامه توسعه به کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات و مشخصاً مهندسی مجدد در سامانه قضایی، کاهش زمان رسیدگی، حذف اطاله دادرسی و خودکارسازی فرآیندها اشاره شده است. از طرفی ترکیب نظام قضایی با فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات نه تنها موجبات مدیریت عملکرد و هزینه را فراهم می‌کند بلکه مزایای مختلفی را به دنبال دارد (کوساتلی و جیاکولان، ۲۰۱۳). بازمهندسی فرایندها یا بازسازی فرایندها یک رویکرد برخاسته از فناوری اطلاعات و ارتباطات و مصادیق آن است که تغییرات انقلابی و همچنین تنظیماتی در فرایندها ایجاد می‌نماید که امروزه به یک ضرورت تبدیل شده است (زارع؛ نوری، ۱۳۹۷: ۶۴). از این رو امروزه اهمیت فناوری اطلاعات به منظور افزایش سرعت و دقت فعالیت‌های مختلف سازمانها و در نتیجه بالا بردن بهره‌وری آنها به روشنی مشخص شده است. خصوصاً سازمانهایی که بخشهای مختلف آن در مناطق جغرافیایی پراکنده و دور از یکدیگر قرار گرفته‌اند و یا مؤسساتی که موظف به انجام کارهای متنوع و متعدد هستند، بسیاری از مشکلات خود را از طریق این فناوری رفع می‌کنند. از جمله این سازمانها، قوه قضاییه می‌باشد. الکترونیکی شدن دادرسی‌ها، روندی است که نزدیک به دو دهه در کشورهای پیشرفته مورد استفاده قرار می‌گیرد. منظور از دادرسی الکترونیکی، بهره‌برداری از ابزارها و روشهای الکترونیکی ارتباطی و اطلاعاتی برای طرح دعوی در دادگاه و انجام فرایند دادرسی از تسلیم دادخواست و شکواییه و ابلاغ اوراق قضایی تا رسیدگی به دعوی و دلایل و صدور رأی و اجرای آن است.

در حقوق ایران به منظور افزایش سرعت، صحت و کارایی، از بین بردن اطاله دادرسی، امنیت در ارائه خدمات قضایی، ساماندهی حجم زیاد پرونده‌ها و اسناد قضایی و ارائه‌ی بهتر خدمات قضایی و دستیابی روزآمد به آمار و گردش کار قضایی در سراسر کشور و همچنین ارائه‌ی آمار و اطلاعات دقیق و تفصیلی در خصوص جرایم، متهمان، بزه دیدگان و مجرمان و سایر اطلاعات قضایی، «مرکز ملی داده‌های قوه قضاییه» در مرکز آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات قوه قضاییه با استفاده از افراد موثق راه اندازی شده است. همچنین برای ساماندهی ارتباطات الکترونیکی بین محاکم، ضابطان و دستگاه‌های تابعه خود و نیز سایر اشخاص حقیقی و حقوقی که در جریان دادرسی به اطلاعات آنها نیاز است، «شبکه ملی عدالت» توسط قوه قضاییه و با به کارگیری تمهیدات امنیتی مطمئن از قبیل

امضای الکترونیک، دیواره آتش، جلوگیری از نفوذ اطلاعات، نسخه پشتیبان، رمزگذاری و گواهی دیجیتال راه اندازی شده است. (معصومی، ۱۳۹۶: ۱)

از جمله مصادیق گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایند دادرسی، ایجاد و راه اندازی دادرسی الکترونیکی است. دادرسی الکترونیک از دو جزء ترکیب یافته که در یک جزء آن دادرسی (که خود به دو نوع کیفری و مدنی تقسیم می‌شود) و در جزء دیگر الکترونیکی یا در برخی موارد مجازی نهفته است. مفهوم دادرسی که مرتبط با مباحث شکلی علم حقوق است، شامل مواردی مانند ادله، رسیدگی مقدماتی، صدور کیفرخواست، صدور قرار تأمین، صدور حکم، تجدیدنظرخواهی، سؤالات متقابل، شهادت و اقرار به جرم است و تعریف قانونی آیین دادرسی کیفری نیز در ماده ۱ این قانون ذکر گردیده است. انجام هرکدام از این مراحل اگر به صورت ابزارها و امکانات فناورانه (تکنولوژیک) مانند بهره مندی از امکانات فضای مجازی، سامانه های برقراری ارتباطات صوتی و تصویری، صفحات و یا پایگاه های داده های الکترونیک و... صورت پذیرد؛ به معنای الکترونیکی شدن دادرسی خواهد بود. در حقوق ایران در مورد دادرسی الکترونیک و بهره مندی از فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات قوانین و مقرراتی به تصویب رسیده است. به عنوان نمونه، در ماده ۱۷۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر شده است: استفاده از سامانه های رایانه ای و مخابراتی، از قبیل پیام نگار (ایمیل)، ارتباط تصویری از راه دور، نامبر و تلفن، برای طرح شکایت یا دعوی، ارجاع پرونده، احضار متهم، ابلاغ اوراق قضایی و همچنین نیابت قضایی با رعایت مقررات راجع به دادرسی الکترونیکی بلامانع است. سایت های قضایی، درگاه خدمات الکترونیک قضایی، دفاتر خدمات الکترونیک قضایی در راستای شبکه ی ملی عدالت ایجاد شده است، از جمله نمونه هایی است که مردم می‌توانند بدون مراجعه به دادگاه یا دادرسی به صورت الکترونیکی اقدامات و درخواست های خود را انجام دهند.

در مجموع طی فرایند دادرسی کیفری از زمان ثبت پرونده تا زمان اجرای حکم قطعی می‌توان حوزه هایی در نظر گرفت که فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند پیامدهای مطلوب و نامطلوبی را در پی داشته باشد. حوزه های تأثیر پذیر رسیدگی کیفری از فناوری اطلاعات و ارتباطات را در سه بخش می‌توان مورد توجه قرار داد:

حوزه اول: سامانه هایی که به فرآیندهای اجرایی و عملیاتی در روند رسیدگی کمک می‌کنند.

حوزه دوم: فرآیندهای مدیریتی و نظارتی که سبب ایجاد فضای روشن و درک واقع بینانه تری از مسائلی چون شرایط وقوع جرم، جغرافیای آن و یا توزیع آن در هر قسمت خواهد شد و ارزیابی مسائل مربوط به آن را برای قوه قضاییه تسهیل می‌نماید.

حوزه سوم: سامانه هایی که در زمینه اطلاع رسانی و رابط بین مردم و دستگاه قضایی عمل می‌نماید که مهمترین تأثیر آن در حذف واسطه ها جهت ارائه خدمات قضایی به شهروندان می‌باشد.

در واقع ماحصل این اقدامات و فعالیت ها در حوزه های مذکور فرآیندی با عنوان اجرای طرح دادرسی کیفری الکترونیکی می‌باشد که زیربنای آن سامانه مدیریت پرونده (cms) می‌باشد و علیرغم پیامدهای و منافع و مزایای بسیاری که در این ارتباط می‌توان برشمرد و به ویژه در طی سالهای اخیر و در دوران همه گیری بیماری کرونا، آثار و مزایای دادرسی الکترونیک و بهره مندی از فناوری اطلاعات و ارتباطات برجسته نمایان گردید با این حال در این حوزه ها چالش های قابل توجهی نیز مطرح می‌شود که مسائلی همچون عدم وضع قوانین جامع در این حوزه، ضعف آگاهی کاربران نسبت به خدمات دادرسی کیفری الکترونیکی، ضرورت تأمین امنیت اطلاعات،

نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در پیشگیری از جرم و آسیب‌های آن در زمان رسانه‌ای شدن بزه‌های تحقق یافته، از این دسته چالش‌ها هستند. علاوه بر این حقوق سنتی به دلیل گسترش فناوری اطلاعات با نوع جدیدی از ادله در اثبات دعوی حقوقی و کیفری و کشف جرم رو به رو شده که این ادله به دلیل مشکلاتی از قبیل: دشوار بودن صحت انتساب، قابلیت تحریف، تخدیش و تخریب و... دستگاه قضایی را در کشف و اثبات با چالش جدیدی مواجه می‌نماید.

در پژوهش حاضر در واقع به دنبال پاسخگویی به این سؤال اصلی خواهیم بود که مهمترین پیامدهای گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات بر رسیدگی‌های کیفری مشتمل بر چه موضوعاتی است؟ ضمن اینکه سؤالات فرعی تحقیق نیز پیرامون این موضوعات مطرح می‌شوند که چالش‌های اصلی دادرسی کیفری در بهره‌مندی از توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات چیستند؟ و چه راهکارهای علمی و عملی در راستای بهبود وضعیت استفاده بهینه از فناوری اطلاعات و ارتباطات در رسیدگی‌های کیفری قابل طرح می‌باشد؟ در راستای پاسخگویی به این سؤالات با استفاده از منابع و متون علمی و تفکرات، اندیشه‌ها و دیدگاه‌های علمی حقوقدانان داخلی و خارجی مباحث مربوطه را به‌بوته نقد و بحث گذارده و تلاش خواهد شد تا با اتکاء به پژوهش‌ها و نظریه‌ها علمی و تألیفات و تقریرات صورت پذیرفته مرتبط با موضوع، فرضیه‌های تحقیق را مورد بحث و بررسی علمی قرار داده و نتایج تحقیق مستند و مستدل، بیان و ارائه گردد

۱- مفاهیم و مبانی نظری تحقیق

۱-۱- مفهوم شناسی

در هر تحقیق علمی لازم است تا ابتدا مفهوم واژگان کلیدی و اصلی تحقیق مورد تبیین و تشریح قرار گیرنده تا منظور دقیق نویسنده از کاربرد این واژگان و اصطلاحات علمی صراحتاً روشن گردد. در تحقیق حاضر نیز بدین منظور نخست به بررسی تعاریف «فناوری اطلاعات و ارتباطات» و «دادرسی کیفری» و «دادرسی الکترونیک» خواهیم پرداخت.

۱-۲- فناوری اطلاعات و ارتباطات

تکنولوژی، معمولاً صنعت و ماشین را به ذهن متبادر می‌کند؛ اما عموم صاحب‌نظران معتقدند؛ که تکنولوژی در هر نوع سازمانی، اعم از صنعتی و خدماتی کاربرد دارد؛ زیرا تمام سازمان‌ها، داده‌ها را به ستاده‌ها تبدیل می‌کنند. بین عموم صاحب‌نظران توافق وجود دارد، که تکنولوژی (فن‌آوری) به اطلاعات، تجهیزات، فنون و فرآیندهای لازم برای تبدیل نهاده‌ها به ستاده‌ها اطلاق می‌شود؛ اما بر سر تعریف یک تکنولوژی خاص و اندازه‌گیری تکنولوژی یک سازمان، اختلافاتی وجود دارد.

واژه «فناوری» معادل فارسی کلمه تکنولوژی است. تکنولوژی، ترکیبی از دو واژه یونانی تکنو به معنای مهارت و لوگوس به معنای ساختن، گفتگو و کلمه است (ایران زاده، ۱۳۸۲: ۱۷) تکنولوژی در لغت به معنای شگرد، ترفند و فن آمده است. فن‌آوری همواره به عنوان ابزار، بخشی از زندگی بشر را تشکیل داده است؛ اما مطرح شدن تکنولوژی به عنوان یکی از ابزارهای تولید، به انقلاب صنعتی در قرن هجدهم میلادی و جایگزینی نیروی ماشین، بجای انسان باز می‌گردد. (جعفر نژاد، ۱۳۷۸: ۳)

فن آوری پیشرفته، تهدیدها و فرصت‌های جدیدی را برای سازمان فراهم می‌آورد. همچنین فن آوری از عوامل اصلی نیل به مزیت‌های رقابتی و موجب ارتقاء توان سازمان‌ها و کشورها، در عرصه رقابت داخلی و بین‌المللی می‌گردد. پورتر فن آوری را عامل اصلی در ارتقاء موقعیت رقابتی بنگاه‌ها می‌داند و معتقد است که توسعه و تغییر فن آورانه به خودی خود، دارای ارزش نیست؛ بلکه ارزش تغییرات آن از آنجا ناشی می‌شود که این تغییرات بر مزیت‌های رقابتی شرکت‌ها مؤثر است. (جعفر نژاد، ۱۳۷۸: ۹)

با توجه به اهمیت تکنولوژی در ایجاد و بقای سازمان‌ها، بسیاری از سازمان‌ها در ساختار سازمانی خود مدیریتی به نام مدیریت فناوری دارند

«فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات^۱» استفاده از امکانات نرم‌افزاری برای بکارگیری توان سخت‌افزاری رایانه‌ها برای انجام فعالیت‌های انسانی است. این مفهوم بسیار گسترده است و تعاریف متعددی نیز از آن ارائه گردیده است. اما در همه تعاریف بر بکارگیری از کامپیوترها جهت انجام فعالیت‌ها وحدت نظر وجود دارد.

سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۲ فناوری اطلاعات و ارتباطات را به عنوان استفاده از هرگونه تجهیزات و یا نرم افزار برای پردازش یا انتقال دیجیتال اطلاعات معرفی می‌کند. که وظایف کلی متفاوتی را به وسیله برنامه ریزی نمایش می‌دهد (LUU, ۲۰۰۹:۱۱) استفاده از فن آوری اطلاعات و ارتباطات دارای اهمیت فراوانی در بهبود مدیریت دادگستری و عاملی در گسترش فرصت‌های جدید می‌باشد (Loveday, ۲۰۰۰: ۲۳)

از نظر نگارنده در تعریف فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌توان گفت؛ فناوری عبارت است از گردآوری، سازماندهی، ذخیره و نشر اطلاعات اعم از صوت، تصویر، متن یا عدد که با استفاده از ابزار رایانه‌ای و مخابرات صورت پذیرد.

صرفنظر از تعاریف متنوع و دامنه وسیع کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در بخشهای مختلف زندگی بشری، دسترسی سریع به اطلاعات و انجام امور بدون در نظر گرفتن فواصل جغرافیایی و فارغ از محدودیتهای زمانی محوری ترین دستاورد این فناوری است. دون شک تحولات گسترده ای را در تمامی عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی بشریت به دنبال داشته و تاثیر آن بر جوامع بشری بگونه‌ای است که جهان امروز به سرعت در حال تبدیل شدن به یک جامعه اطلاعاتی است. جامعه ای که در آن دانایی و میزان دسترسی و استفاده مفید از دانش، دارای نقشی محوری و تعیین کننده است. گستره کاربرد و تاثیرات آن در ابعاد مختلف زندگی امروزی و آینده جوامع بشری به یکی از مهمترین مباحث روز جهان مبدل شده و توجه بسیاری از کشورهای جهان را به خود معطوف کرده است

۳-۱- دادرسی کیفی

برای بررسی مفهومی دادرسی کیفی، این مهم را از منظر قانون و مفهوم لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می‌دهیم. ماده ۱ قانون آیین دادرسی کیفی در این راستا تعریفی تقنینی ارائه نموده و بیان داشته است که: « آیین

^۱- (ICT)

^۲- OECD

دادرسی کیفری مجموعه مقررات و قواعدی است که برای کشف جرم، تعقیب متهم، تحقیقات مقدماتی، میانجیگری، صلح میان طرفین، نحوه رسیدگی، صدور رای، طرق اعتراض به آراء، اجرای آراء، تعیین وظایف و اختیارات مقامات قضائی و ضابطان دادگستری و رعایت حقوق متهم، بزه دیده و جامعه وضع می شود. «

در خصوص مفهوم لغوی دادرسی، گفته شده که دادرسی در لغت به معنای «عمل دادرسی، قضاء، محاکمه» (دهخدا، ۱۳۸۷: ۴۴۱)، «به داد مظلوم رسیدن، رسیدگی به دادخواه، دادخواهی» (معین، ۱۳۸۵: ۲۸۴) آمده است. در فقه و حقوق، به رسیدگی شکلی و ماهوی قضایی به ادعای خواسته ی طرح شده توسط مدعی (خواهان) با رعایت مقررات قانونی در اطلاع دادن به مدعی علیه و شنود دفاع وی و صدور رای، دادرسی گفته می شود. (انصاری؛ طاهری، ۱۳۸۴: ۹۹۶)

حقوق دانان دادرسی را در دو معنای اعم و اخص مطرح کرده اند، تعریف دادرسی اعم و اخص در ترمینولوژی حقوق، به شرح زیر بیان شده است: دادرسی در معنای اعم: «شعبه ای از علم حقوق است که از سازمان قضایی و صلاحیت مراجع قضاء و مقررات اقسام دعاوی و اجراء احکام و تصمیمات قضات بحث می کند که در فقه به آن قضاء گویند». دادرسی در معنی اخص: «شامل تمام اعمالی است که برای یافتن راه حلی قضایی صورت می گیرد». (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۱۸۵۴) در مجموع در اصطلاح حقوقی: «به مجموعه اقدامات دادگاه در بررسی دعوی و استماع اظهارات و مدافعات و ملاحظه ی لویح طرفین و رسیدگی به دلایل و مستندات آنان و نیز انجام تحقیقات لازم به منظور مهیا کردن پرونده ای برای صدور رای و قطع و فصل دعوی را دادرسی یا محاکمه گویند». (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۱۸۵۴)

«دادرسی کیفری» به عنوان فرآیند رسیدگی جرم از گام کشف جرم و پیگرد متهم تا اجرای حکم، صوری و تشریفاتی است. ویژگی صوری و تشریفاتی دادرسی کیفری سبب می شود تا حقوق کیفری شکلی همانی باشد که شهروندان می توانند در جامعه ببینند و ارزیابی کنند. بنابراین دادرسی کیفری در کنار دیگر فعالیت های اجتماعی قرار می گیرد که بسته به تحولات و پیشرفت های اجتماعی، متحول می شود. تحول دادرسی کیفری به ویژه در اثر پیشرفت های الکترونیکی و انفورماتیکی، امری طبیعی است؛ همچنانا که دیگر حوزه های عینین و فعالیت محور نیز تحت تأثیر این پیشرفت ها قرار می گیرند. به همین دلیل دادرسی کیفری الکترونیکی به عنوان جدیدترین تحول عمده در حقوق کیفری شکلی، بخشی از پروژه کلان دولت الکترونیک است که در ادامه به تبیین آن خواهیم پرداخت. پیش از آن به تفاوت «دادرسی کیفری» که مفهومی اعم از «رسیدگی کیفری» است توجه خواهیم نمود

۴-۱- رسیدگی کیفری

در ابتدا و پیش از پرداختن به مفهوم «رسیدگی کیفری» باید در نظر داشت که بی تردید، آیین دادرسی کیفری یکی از مهمترین شاخه های علوم حقوقی است که در آن در خصوص مقدس ترین حقوق افراد مانند حق آزادی، حق حریم خصوصی و ... تصمیم گیری می شود. متأسفانه این شاخه، در ایران کمتر مورد اقبال قرار گرفته و این کم اقبالی، تعریف مبنايي، بنیادین و پایه ای آیین دادرسی کیفری را نیز در بر می گیرد. تعاریف موجود در کتب مختلف تنها به موضوع فنی و کاربردی آیین دادرسی کیفری اختصاص دارد و هیچ گاه مبانی، مورد تحقیق و بررسی قرار نمی گیرند. تعریفی کامل از آیین دادرسی کیفری تنها با تأکید بر هر دو شاخه علمی و فنی آن ممکن است. در بعد

فنی، از یک سو به فرایند دادرسی پرداخته است و ضوابط، کشف، تعقیب، تحقیق، رسیدگی و اجرای مجازات را در بر دارد و از سوی دیگر، موضوعات ساختار و صلاحیت مراجع قضایی و سایر نهادهای دادرسی و نیز حقوق مقرر برای طرفین را مورد بررسی قرار می‌دهد. اما دادرسی کیفری، محدود به شاخه فنی نیست و در بعد علمی، به موضوعات مبنایی، قواعد دادرسی، منطق دادرسی کیفری و منابع آن پرداخته می‌شود.

با توجه به اینکه «دادرسی کیفری» مفهومی اعم از «رسیدگی کیفری» است لذا باید به این موضوع توجه داشت که دادرسی کیفری، محتوایی متشکل از سه رکن اصلی است که عبارتند از: ۱) فرایند یا جریان رسیدگی به یک پرونده جرم (۲) ساختار یا صلاحیت و وظایف نهادهای دخیل در آیین دادرسی کیفری (۳) حقوق متهم بزه دیده و جامعه؛ به عبارت دیگر، دادرسی کیفری محتوایی در بردارنده سه شاخه متفاوت شامل دادرسی کیفری، فرایندی دادرسی کیفری ساختاری و دادرسی کیفری حقوق محور است. آنچه که عامل جمع شدن این سه شاخه در ذیل عنوان کلی تر دادرسی کیفری محتوایی و باعث تفاوت آن با دادرسی کیفری مبنایی میشود این است که زاویه دید منحصر به رخدادهای پیش روی یک پرونده کیفری است؛ به عبارت دیگر، منظور از دادرسی کیفری محتوایی تنها قواعد و مقرراتی است که در زمانی خاص بر مسائلی همچون نحوه رسیدگی به یک جرم نحوه احضار و جلب متهم و حقوق او در فرایند دادرسی کیفری ساختار و صلاحیت مراجع قضایی حقوق بزه دیده و ... حاکم است؛ در حالی که نوع نگاه در دادرسی کیفری مبنایی عمیقتر بوده و به مسائلی چون منشأ حقوق متهم در آیین دادرسی کیفری میپردازد. (یوسفی؛ دیده بان، ۱۳۹۴: ۴۱)

در خصوص «رسیدگی کیفری» باید در نظر داشت که بخش عمده قوانین آیین دادرسی، کیفری به فرایند یا جریان رسیدگی به یک جرم اختصاص دارد یک پرونده، کیفری مسیری نسبتاً طولانی و پیچیده را طی میکند تا به نتیجه نهایی برسد از این جهت میتوان رسیدگی کیفری فرایندی را پل میان کشف جرم تا اجرای مجازات دانست قواعدی که بر مراحل مختلف میان کشف تا اجرا حاکم است مربوط به این شاخه از آیین دادرسی کیفری است. برای مثال در صورت ارتکاب قتل شخص (الف) توسط شخص (ب) و ورود این پرونده به فرایند عدالت کیفری، لازم است مراحل مختلفی طی شود و اقدامات متعددی صورت گیرد در مرحله اول که مربوط به «کشف جرم است وقوع قتل به اطلاع نهادهای رسمی مانند پلیس می رسد. اطلاع نهادهای رسمی نیز به اشکال مختلف مانند شکایت اولیای دم، مقتول، اعلام همسایگان مبنی بر وقوع قتل ارتکاب قتل در حضور پلیس و امثال آن ممکن است. مرحله دوم که با عنوان «تعقیب جرم» مطرح است به واقع حق جامعه ای است که در اثر ارتکاب قتل نظم خود را در معرض خطر مبیند و این حق را از طریق نهادی با عنوان دادسرا اعمال کند پس از آنکه دادستان به عنوان رئیس دادسرا پرونده قتل (الف) را به جریان

می اندازد نوبت به مرحله سوم میرسد که با عنوان تحقیق جرم» شناخته میشود. در دادرسی کیفری، ایران وظیفه تحقیق جرایم به معنای جمع آوری دلایل به عهده بازپرس است بازپرس به عنوان یک مقام قضایی پس از ارجاع پرونده قتل به وی با حضور در صحنه قتل ضمن جمع آوری آثار جرم تحقیق از شهود و مطلعین و تحقیق از شخص (ب) به عنوان مظنون به ارتکاب قتل نسبت به جمع آوری دلایل موجود با رعایت بی طرفی به معنای جمع آوری دلایل به نفع و به ضرر (متهم اقدام می کند. در پایان تحقیقات بازپرس راجع به انتساب یا عدم انتساب رفتار

قتل به شخص (ب) تصمیم‌گیری کرده و پرونده را جهت صدور سندی با عنوان «کیفرخواست نزد دادستان ارسال مینماید. صدور کیفرخواست بر علیه شخص (ب) توسط دادستان به معنای تقاضای اعمال مجازات قانونی پایان مرحله تحقیقات مقدماتی و شروع مرحله چهارم است که رسیدگی در دادگاه» نام دارد.

دادگاه کیفری با تعیین وقت رسیدگی اولیای دم (الف) و دادستان را دعوت و (ب) را احضار مینماید هر کدام از طرفین دلایل خود را مجدداً نزد قاضی یا قضات دادگاه مطرح کنند و نهایتاً، امر صدور رأی است که طرفین امکان اعتراض به آن را خواهند داشت. در صورتی که رأی منجر به محکومیت (ب) به قصاص یا پرداخت دیه شود نوبت به مرحله پنجم آیین دادرسی کیفری با عنوان اجرای مجازات می‌رسد که از وظایف دادسرا محسوب میشود. (پیشین: ۴۲)

نمای کلی ارائه شده در بالا حکایت از گستردگی و پیچیدگی دادرسی کیفری فرایندی دارد. شاخه‌ای که به انبوهی از مسائل شامل نحوه کشف جرایم جمع‌آوری دلایل، تعقیب یا عدم تعقیب مجرم احضار و جلب متهم تحقیق از شهود و مطلعین مظنونین و متهمین، صدور قرار تأمین جهت دستیابی به متهم تصمیم‌گیری راجع به انتساب یا عدم انتساب رفتار به متهم رسیدگی در دادگاه و اجرای مجازات می‌پردازد.

در پایان این نکته شایان ذکر است که نحوه چیدمان فرایند دادرسی کیفری در هر کشوری بستگی به شرایط خاص اجتماعی و فرهنگی آن کشور دارد؛ اما به عنوان موضوعی جهانی ارتباط این موضوع با مسائلی چون لزوم رسیدگی به پرونده‌های کیفری در مهلت معقول و دقت در جمع‌آوری، دلایل اهمیت اساسی آن را نشان میدهد.

۲- مبانی

واژه «مبنا» در دانش حقوق، عبارت است از نیروی الزام‌آور حقوق و مقامی که ارزش قواعد حقوق را تأمین می‌کند و پایه همه قواعد آن به شمار می‌آید (کاتوزیان، ۱۳۹۵: ۱۳). در این مبحث به مبانی دادرسی الکترونیکی در دو عنوان اطلاع دادرسی و پدیدار شدن جرایم رایانه‌ای و سایبری می‌پردازیم.

۲-۱- اطلاع دادرسی

توسعه قضایی آرمانی اجتماعی است و در ساختار قضایی کشور دنبال می‌شود. اما همیشه مشکلاتی بر سر راه تحقق آن وجود دارد که به استناد گفته‌های مختلف مقامهای قضایی می‌توان مهم‌ترین آن را اطلاع دادرسی دانست. این مشکل باعث تراکم پرونده‌ها در مراجع قضایی، کاهش اقتدار قوه قضاییه و مهم‌تر از همه، ایجاد فاصله بین کیفر و عمل مجرمانه و اثر بازدارندگی مجازات شده است.

اطاله که در لغت به معنای دراز کردن، به درازا کشیدن است (معین، ۱۳۸۵: ۶)، در اصطلاح حقوقی به معنای طولانی شدن نامعقول و غیر متعارف جریان رسیدگی به پرونده‌ها در مراجع قضایی است و یا هر آن چیزی که به صورت غیر طبیعی موجب شود دادرسی بیش از موعد مناسب خود به طول انجامد. (هدایتی، ۱۳۴۲: ۶)

در دادگستری کنونی، کثرت دعاوی مطرح شده و در نتیجه تعداد زیاد دعاوی ورودی به هر شعبه، کمبود قضات و ضعف مدیریت، تکیه بر مبادلات کاغذی و لزوم مراجعه حضوری اشخاص ذی‌نفع باعث اطاله دادرسی و کندگی

روند رسیدگی شده است. چنین وضعیتی در دادرسیهای کیفری هم وجود دارد. (گلدوست جویباری، اکبری، ۱۳۹۰) بدون تردید الکترونیکی شدن دادرسیها می تواند به صورت قابل ملاحظه ای از مدت زمان رسیدگی به دعوی بکاهد و به روند احقاق حق سرعت دهد. اطاله دادرسی از مهم ترین عوامل تاثیرگذار در روند الکترونیکی شدن دادرسیهاست، چرا که یکی از اهداف اصلی پایه ریزی دادرسی الکترونیکی در قوه قضاییه، رفع اطاله دادرسی و تسریع در دادرسی است. عوامل مختلف و زیادی می تواند باعث اطاله دادرسی گردد، که در ذیل به عواملی که بیشتر در شکل گیری امر دادرسی الکترونیکی نقش داشته اند اشاره می گردد.

یکی از این موارد «کثرت قوانین و پراکندگی آنها» است. مطابق با اصل ۱۶۷ قانون اساسی، قضات موظفند حکم مربوط به دعوی را مستند به قانون صادر نمایند. این امر نیز مستلزم تسلط کامل بر قوانین و آرا وحدت رویه می باشد. با اینکه تسلط و آگاهی قضات بر قوانین، انتظاری معقول است. لیکن با توجه به دو مقوله، کثرت و پراکندگی قوانین، باید گفت که این امر کاریست دشوار از آنجایی که در هر رشته ای از علوم، متخصصین آن برای خود ابزار کار دارند، در امر قضا و قضاوت نیز ابزار کار برای هر قاضی قانون موضوعه است. هر چقدر ابزار کار دقیق باشد قاضی را سریع تر به سر منزل مقصود که همانا احقاق حق و اجرای عدالت است، رهنمون خواهد کرد. در حال حاضر تعداد قوانین فعلی آنقدر کثیر است که قاضی یا وکیل را سر در گم می کند. (ابراهیمی، ۱۳۷۹: ۱۷۵)

مسئله کثرت قوانین، که از آن تحت عنوان تورم قانونی یاد می شود، یکی از اصلی ترین معضلات موجود در نظام های حقوقی کنونی است و غالباً در حوزه قوانین کیفری مشاهده میشود و به عنوان پدیده تورم کیفری شناخته می شود. منظور از تورم کیفری، تصویب بدون ضرورت مقررات کیفری و قطور نمودن بی رویه مجموعه قوانین جزایی با جرم انگاری های جدید است. (پاشاوند، ۱۳۹۱: ۹)

جهت حل این مشکل، قوه قضاییه راه حلی تحت عنوان مکانیزه کردن یا خود کارسازی فرایند دادرسی از اولین گام های الکترونیکی کردن دادرسیها را به اجرا درآورده است. این پروژه تمامی مواد قانونی مربوط به یک موضوع و عنوان مجرمانه را گردآوری نموده و در حافظه رایانه گنجانده است، که با وارد کردن عنوان مربوطه و فشار یک کلید تمامی مواد مربوط به آن عنوان در دسترس دادرس قرار می گیرد. به این ترتیب قاضی از جستار در کتب قانونی و یافتن قانون حاکم که گاهی بسیار زمان بر است، بی نیاز می گردد.

«فراوانی جمعیت مراجعین به دادگاه» علت نیمی از مراجعه کنندگان به دادگاه، طرح دعوی و اطلاع یافتن از وضعیت پرونده مطروحه بوده است. این امر باعث می شود تا جمعیت دادگاهی افزایش پیدا کرده و مسئولین دادگاه ناتوان در پاسخ گویی به مراجعین شوند. کاستن این آمار از یک طرف و لزوم اطلاع رسانی و پاسخ گویی به ارباب رجوع از طرف دیگر، امری بود که قوه قضاییه را بر آن داشت تا از امکانات الکترونیکی جهت حل این مسئله استفاده کند. بدین صورت که با طرح پرونده از طریق رایانه و اینترنت مشکل مراجعه به دادگاه و با راه اندازی وب سایت متعلق به قوه قضاییه مشکل پاسخ گویی حضوری به مراجعین، می توانست برطرف گردد. این سامانه به هر پرونده یک شماره ۱۶ رقمی اختصاص می دهد که در سطح کشور منحصر به فرد است و مراجعین میتوانند از طریق این شماره و رمز شخصی ۵ رقمی ای که در زمان ثبت پرونده کاربر در اختیار آنها قرار می گیرد با مراجعه به سایت قوه

قضایه نسبت به پیگیری و اطلاع از اقدامات انجام گرفته بر روی پرونده آگاهی حاصل نمایند. نتیجه این امر نیز، کاهش مراجعات غیرضروری است. (هاشمی، یوسفی، ۱۳۹۴: ۱۹۸)

«عدم توانایی در پاسخ‌گویی مناسب» یکی از خواسته‌های اساسی و بحق مراجعین دادگستری پاسخ‌گویی سریع و انجام امور در کمترین زمان و بدون معطلی است، امری که در سامانه سنتی به علت زمان بر بودن انجام کارها، مراجعات مکرر و ... تحقق آن با دشواری مواجه بود؛ لذا شیوه سنتی زمینه بروز نارضایتی را فراهم می‌ساخت. اما امروزه می‌توان با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و قابلیت‌های سامانه مکانیزه، از طریق تسریع در پاسخ‌گویی، صرفه جویی در زمان، بهبود کیفیت، بهبود نحوه ارائه خدمت، بهبود تعامل با مراجعین و ایجاد زمینه ارتباط غیرحضوری، موجبات تأمین رضایت مراجعین را به سادگی فراهم ساخت. همچنین با توجه به اینکه، شفاف‌سازی و مستندسازی نحوه ارائه خدمات به ارباب رجوع یکی از محورهای طرح تکریم ارباب رجوع می‌باشد، می‌توان از سامانه مکانیزه و الکترونیکی اداری به عنوان راهکار پیاده‌سازی این امر در سازمانها بهره جست. (هاشمی، یوسفی، ۱۳۹۴: ۲۰۲)

«مفقود شدن پرونده‌ها و ضعف در سامانه بایگانی» و گاهی به جهت کوتاهی کارمندان اداری دادگاهها، در تنظیم، نگهداری و بایگانی کردن و پرونده‌ها، پرونده‌ای در دادگاه به طور موقت و یا حتی برای همیشه مفقود و یا برگه‌هایی از آن گم می‌شود، (گلدوست جویباری، اکبری، ۱۳۹۰: ۳۰۱) امری که علاوه بر اطلاع دادرسی موجب تضییع حقوق اشخاص می‌گشت. این مشکل از طریق طرح دعوی، ارسال پرونده، ثبت پرونده، بایگانی کردن پرونده به صورت مجازی و الکترونیکی قابل حل بود. بدین جهت نیز سامانه الکترونیکی قوه قضاییه راه اندازی شد. در این سامانه کلیه عملیات کاری مانند ثبت، تعیین وقت، آمار کردن دادنامه، اندیکاتور وارده و صادره، صدور انواع اوراق قضایی، جستجوی پرونده، کپی برداری در زمان انتقال و گزارش‌های مختلف به صورت مکانیزه انجام می‌شود.

«عدم استفاده از تکنولوژی پیشرفته جهت تسریع در کارها» عدالت قضایی و اجرای آن منوط به داشتن یک سامانه غنی و قوی دادرسی است که با روش‌ها و شیوه‌های علمی و عملی به نیازهای انسان امروز و پیچیدگی مسائل مبتلا به او، اعم از حقوقی و قضایی پاسخ گوید. یک سامانه دادرسی مطلوب آن است که در کوتاهترین زمان به جریان یک دعوی با رعایت تمامی اصول و قواعد آیین دادرسی رسیدگی شده و رأی نهایی صادر و بدون فوت وقت اجرا گردد. همچنین امروزه برخی از جرایم طوری طراحی شده‌اند که با وسایل سنتی نمی‌توان آنها را کشف نمود، همانند کلاهبرداری رایانه‌ای، سرقت رایانه‌ای و ... (ابراهیمی، ۱۳۷۹: ۱۸۱) انجام تمامی امور در فرایند دادرسی به صورت دستی و سنتی مانع تحقق این هدف می‌گردید.

از این رو لازم بود که قوه قضاییه نیز به منظور کشف سریع جرایم و رسیدگی به دعاوی مطروحه مجهز به تکنولوژی روز باشد و دادگاهها با استفاده از آن، هر چه سریع‌تر به پرونده‌ها رسیدگی کرده و مانع اطاله دادرسی گردند. برای این منظور نیز دادرسی الکترونیکی و استفاده م از تجهیزات تکنولوژیکی می‌توانست راهکار درستی باشد.

«دیرکرد در پاسخ‌گویی به استعلامات» با توجه به فنی و تخصصی بودن برخی از امور و عدم امکان اشرافیت به تمامی آنها، به ناچار باید از متخصصین و مطلعین امر و نهادهای مرتبط با مسئله، کمک گرفت و از آنها استعلام

خواست. در بسیاری از موارد استعلامات قضایی از مراجع اداری و پاسخگویی به موقع آنان نقش مؤثری در نتیجه دادن دادرسی بین طرفین دعوی دارد و به همان میزان که پاسخ استعلامات مراجع قضایی از سوی ادارات اجرایی و یا ارگانهای دولتی با تأخیر واصل گردد، به همان میزان رسیدگی محاکم قضایی با تأخیر و تطویل مواجه خواهد شد. متأسفانه در حال حاضر روند پاسخ گویی به استعلامات طولانی بوده، بعضاً چندین ماه به طول می انجامد و گاهی نیز پاسخ داده شده صحیح نمی باشد. هرچند که ضمانت اجرای عدم اجرای دستورات قضایی و یا عدم پاسخ به استعلامات مراجع قضایی در مدت زمان معقول و منطقی با مراجع قضایی میباشد، لیکن به لحاظ محدودیت های زمانی و مدیریتی اکثر قریب به اتفاق قضات از این ضمانت اجرا استفاده نمی نمایند. اکثر مدیران قضایی بر این باورند که تشکیل چنین پرونده هایی به صلاح تشکیلات قضایی و مدیران اجرایی نمی باشد، به عنوان مثال وقتی برای وصول پاسخ یک استعلام، محکمه ای به مدت ده ماه پرونده را در نوبت قرار میدهد و پس از وصول پاسخ استعلام به خاطر وجود ابهام در پاسخ مذکور و یا اخذ توضیح در راستای پاسخ ارائه شده از اداره مزبور به مدت چهار سال در انتظار می نشیند، آیا نباید تدبیر دیگری در این خصوص اندیشید تا گناه این کم کاری به عهده قوه قضاییه نیفتد. اگر استعلام مراجع قضایی از مراجع غیر دولتی و یا شرکتهای غیر دولتی باشد نیز همین وضعیت حکم فرما خواهد بود. با این تفاوت که ضمانت اجرایی برای آنها در نظر گرفته نشده است (عبادی، ۱۳۸۵: ۳۶).

بدین جهت مکانیزه و الکترونیکی کردن اطلاعات در سامانه هر سازمان و پاسخ گویی به استعلامات از طریق رایانه، می تواند کمک بزرگی در تسریع دادرسی باشد.

«ناکارآمد بودن نظام ابلاغ» مورد دیگری در این زمینه است. موتور محرک یک دادرسی، ابلاغ درست و قانونی دستورات و احکام و قرارهای مراجع قانونی می باشد. زیرا رسیدگی تمام مراجع زمانی می تواند قانونی باشد که مخاطب از جریان رسیدگی نسبت به خود اطلاع داشته باشد و این اطلاع زمانی محقق می گردد که تمام مراجع از یک واحد ابلاغ کارآمد و آموزش دیده و آگاه به قوانین ابلاغ برخوردار باشند (زاده حسین علیایی؛ احمدی، ۱۳۹۷: ۱۲۵) در بسیاری از مواقع مشاهده شده که اطلاع دادرسی ناشی از ایرادات در امر ابلاغ میباشد. که این امر موجب هزینه های بسیاری برای دادگستری و طرفین پرونده میباشد. مشکلات حاصل از ابلاغ اوراق قضایی همواره در نظام دادرسی موجود بوده است، همانند ابلاغ ناقص، عدم رعایت تشریفات ابلاغ، عدم اعاده به موقع اوراق بعد از ابلاغ به مرجع قانونی، عدم رعایت مهلت قانونی در امر ابلاغ تا جلسه رسیدگی، عدم رعایت مواد ۷۲ و ۵۴ ق.آ.د.م به وسیله دفاتر دادگاه در ارسال اخطار رفع نقص به خواهان تا روز جلسه دادرسی و ..

ابلاغ از جمله موارد متنازه در ایجاد اطلاع دادرسی محسوب می گردد. ابلاغها با سرعت مطلوب و دقت مورد انتظار انجام نمی شوند و در تمام مواردی که ابلاغ مطابق قانون انجام نشود، ۱۲۶ اگر هریک از طرفین مخاطب چنین ابلاغی در جلسه دادرسی حاضر نگردند، به دلیل وجود نقص، ابلاغ انجام گرفته باطل تلقی شده و تجدید وقت صورت می گیرد. مشکلی که میتوان با بهره جستن از فناوریهای الکترونیکی در فرایند ابلاغ و اطلاع رسانی از طریق پست الکترونیکی از مضرات آن کاست.

«بی دقتی در تحویل و ثبت لوایح، درخواستها، اعتراض ها و انجام امور مربوطه» موضوع مهم دیگری است. در مواردی کادر اداری به خصوص مدیر دفتر در ثبت دقیق لوایح، اعتراض ها، درخواست ها و دادخواست های

تجدید نظر و غیره و اقدامات لازم برای به جریان انداختن آنها نظیر تنظیم و تدارک پرونده تجدید نظر جهت ارسال به مراجع ذیربط کوتاهی می‌کنند. در این زمینه بایستی عدم دقت مدیران دفاتر را به هنگام تحویل اسناد و مدارک و دیگر اوراق مربوطه نیز اضافه کرد. کوتاهی کادر دفتری در تنظیم صحیح اوراق و شماره گذاری آنها، در مواردی باعث می‌شود که یک برگ کوچک در پرونده به خصوص پرونده های قطور و پیچیده پیدا نشود و به دنبال آن، جلسه رسیدگی به هم خورده و تجدید شود (گلدوست جویباری، اکبری، ۱۳۹۰: ۲۹۹). در حالی که جهت حل این مشکل می‌توان از سامانه مجازی دادرسی الکترونیکی جهت ثبت و نگهداری پرونده ها و اوراق قضایی استفاده کرد.

«نیابت قضایی» و مسائل مربوط به آن نیز بایست مورد توجه قرار گیرد. هدف از تدوین مقررات قانونی نیابت قضایی در قالب مقررات شکلی در مسائل حقوقی، جلوگیری از وقفه احتمالی در رسیدگیها است. هر مرجع قضایی از لحاظ صلاحیت محدود به یک حوزه مشخص است، اما همیشه نمی‌توان رسیدگی را محدود به همان حوزه قضایی کرد. چه گاهی دعوا در صلاحیت یک حوزه قضایی است اما دلایل و رسیدگی به آن در حوزه دادگاه دیگری باید به عمل آید یا اساساً در خارج از مرزهای کشور است؛ نیابت قضایی برای رفع چنین مشکلی طرح می‌شود. (خالقی، ۱۳۹۸: ۲۲۱) با این حال گاه نیابت قضایی بصورت کلی و مبهم و بدون تعیین دقیق موضوع نیابت صادر می‌گردد و یا مقام اجرا کننده نیابت موارد نیابت را به صورت کامل و یا صحیح انجام نمی‌دهد. امر نیابت قضایی با توجه به این موارد می‌تواند اثر معکوسی داشته و باعث اطاله دادرسی گردد، چرا که نیابت از طریق مکاتبات با مرجع مخاطب نیابت صورت می‌گیرد و هر گونه نقص در امور نیابتی مستلزم صدور نیابت مجدد است. کاربرد فناوری های نوین دادرسی الکترونیکی می‌تواند زمان این روند را کاهش داده و باعث افزایش سرعت رسیدگی گردد. بدین جهت نیز این مورد را می‌توان از موارد مبانی دادرسی الکترونیکی محسوب کرد.

«عدم اعزام زندانی ها در وقت مقرر» مشکل مهم دیگری است این مشکل به دو علت روی می‌دهد، یکی کوتاهی مسئولان زندان در اعزام زندانی و حاضر نکردن به موقع او نزد دادگاه و دیگری کوتاهی مدیر دفتر شعبه در مکاتبه با مسئولان زندان برای حضور زندانی در دادگاه (گلدوست جویباری، اکبری، ۱۳۹۰: ۳۰۲). نتیجه هر دو مورد تجدید جلسه دادرسی و به دنبال آن طولانی شدن فرایند دادرسی خواهد بود.

به عبارت بهتر توسعه و گسترش فناوری منجر به وجود آمدن سبک زندگی جدیدی در افراد شده است. این موضوع علاوه بر نکات مثبت، موجب شده که محیط مجازی بستر مناسبی برای شکل گیری اعمال مجرمانه جدیدی شود. مقید به وسیله بودن جرایم سایبری برعکس غالب دیگر جرایم راه را برای اجراسازی تدابیر پیشگیری وضعی هموار ساخته است. بنابراین پیشگیری وضعی از جرایم رایانه ای بر دیگر اقسام پیشگیری برتری داشته و اجراء آن می‌تواند رشد روزافزون جرایم رایانه ای را متوقف سازد. بر اساس این سخن یافتن موارد پیشگیری وضعی در نص ماده های قانونی برای شناخت آنها و تقویت آن و بر طرف سازی نقاط ضعف تدابیر وضعی اهمیت دو چندان پیدا میکند. این نکته حائز توجه است که فناوری خصوصاً در حوزه رایانه و فضای مجازی به صورت روزآمد در حال دگر دیسی می‌باشند، بنابراین هماهنگ سازی قواعد و اصول قانونی با چنین سرعت تغییری، نیازمند بررسی و برنامه ریزی های دقیق تر نسبت به سایر حوزه ها را طلب می‌نماید. (رضوی اصل؛ دارابی، ۱۳۹۸: ۱۲۵)

با این وصف و با توجه به ابعاد گوناگون ابهامات و پیچیدگی های بسیار اطاله دادرسی، بدون شک باید یکی از اصلی ترین مبنای بهره مندی از فناوری اطلاعات و ارتباطات در رسیدگی های کیفری را رفع مشکلات ناشی از اطاله دادرسی و عیوب و موانع و چالش هایی که این معضل مهم فرایند دادرسی ایجاد می نمود، معرفی کرد.

با شیوع استفاده از رایانه، اینترنت و ابزارهای الکترونیکی مانند تلفن همراه، دستگاههای پرداخت و ... در زندگی شخصی و روابط اداری، بزهکاری و تخلف در استفاده از این ابزارها نیز، واقعه ای اجتناب ناپذیر است. آنچه امروز تحت عنوان جرایم رایانه ای، جرایم اینترنتی و جرایم فضای سایبری نام برده میشود، مجموعه ای از همین تخلفات و بزهکاری هاست که از طریق رایانه و ابزارهای الکترونیکی یا مؤثر بر رایانه واقع می شود و مصادیق متعددی از آن نیز در ذهن ما نقش بسته است.

متأسفانه به موازات افزایش کاربری اینترنت و تجارت الکترونیکی شاهد افزایش خاصی در میزان جرایم سایبری بوده ایم. تحقیقات نشان میدهد که در سال ۲۰۰۴ میزان جرایم سایبری، اشاعه ویروس ۵۰ درصد و کلاهبرداری ۳۰ درصد، افزایش داشته است. شایان ذکر است که هیچ گونه آمار دقیقی از میزان جرایم سایبری در ایران وجود ندارد، تنها می توان گفت که با توجه به حوادث مستند اخیر، این جرایم به طور چشم گیری در حال افزایش است. (عزتی، ۱۳۸۷: ۵۴)

جرم سایبری را می توان اینگونه تعریف نمود، جرمی علیه دادهها یا سامانه های رایانه ای ارتکاب یافته است، با اینکه داده ها با سامانه های رایانه ای وسیله ارتکاب آن بوده است. بهره مند، (بهره مند، کوره پز، سلیمی، ۱۳۹۳: ۱۴۸) به این ترتیب، تنها جرایمی در دامنه شمول این تعریف قرار می گیرند که از طریق فضای مجازی و با بهره گیری از ابزارهای اتصال به این فضا ارتکاب می یابند.

پدیداری جرایم رایانه ای، باعث برهم ریختن نظم مجازی جهانی گشت. سهولت در ارتکاب جرایم از طریق رایانه نیز باعث افزایش آمار این جرایم شد. با وجود تصویب قوانین متعدد در جهان و ایران جهت مقابله با این جرایم، نیاز بود تا دادرسی مربوط به این جرایم نیز تغییر یافته و همانند ارتکاب جرایم رایانه ای، به راحتی قابل اجرا باشد. بی شک در عصر فن آوری اطلاعات و ارتباطات نباید انتظار داشت که قوانین ناظر بر فضای مجازی، از جمله قانون جرایم رایانه ای، تاب تحمل در مقابل پیشرفتهای شگرف و بسیار سریع فن آوری ها را داشته باشند. لذا ضرورت احساس می شود که قوانین مذکور متناسب با این تحولات و با لحاظ ارزش ها و مبانی حقوقی و اسلامی، بازنگری شوند. در این راستا، استفاده از دادرسی الکترونیکی می توانست ترفند مناسبی در این زمینه محسوب گردد. به همین علت نیز در سال ۱۳۹۱ دفاتر خدمات الکترونیک قضایی و سپس در سال ۱۳۹۲ قانون آیین دادرسی الکترونیک شکل گرفتند.

بهره مندی از فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات در رسیدگی کیفری و به ویژه در حوزه دادرسی الکترونیکی جدا از اینکه سبب تسریع در رسیدگی می شود، مؤلفه های مهمی برای رسیدگی قضایی دقیق و مؤثر در رویارویی با همه جرایم و به طور ویژه جرایم سایبری ایجاد می کند که برجسته ترین آنها «ایجادیکپارچگی قضایی»، «افزایش

دقت قضایی»، «دسترسی فراگیر به اطلاعات و اسناد» و «تقویت علمی ضابطان» است. (مؤذن زادگان، روستا، ۱۳۹۶: ۱۸۹)

ایجاد یکپارچگی قضایی موضوعی است که در مورد آن باید توجه نمود، تجهیزات الکترونیکی بخشی از دنیای مجازی اند که به صورت یکپارچه، جهان بزرگ را در نزد کاربران کوچک کرده اند. بنابراین طبیعی است که با دادرسی الکترونیکی همه تصمیمات و اقدامات قضایی یکپارچه و هماهنگ گردد. وظیفه یک قاضی خدمت به یک جامعه در محور اجرای عدالت بر اساس قانون است. منصب قضاوت این فرصت را در اختیار آنها قرار می‌دهد و این یک امتیاز است. جامعه تنها زمانی نسبت به سلامت و ظرفیت دستگاه قضایی اعتماد حاصل می‌کند که آن جامعه تحت حاکمیت قانون اداره شود و این میسر نیست جز با اجرای صحیح قانون و نظارت مستمر و گسترده بر این اجرا. (شاه حیدری پور؛ همتی، ۱۳۸۹: ۴۵) یکی از آثار پیوند مثبت دادرسی الکترونیکی دادرسی منصفانه ایجاد یکپارچگی قضایی است. صدور حکم یکسان در مورد پرونده های یکسان خود یکی از اصول و استانداردهای دادرسی منصفانه محسوب میشود که با کمک تجهیزات رایانه ای و فضای سایبر قاضی در حین رسیدگی می تواند به تمامی احکام صادره از کلیه دادگاهها در موضوع مورد رسیدگی دست پیدا کند و از آن احکام اطلاع پیدا کند.

در خصوص افزایش دقت قضایی باید در نظر داشت که تجهیزات الکترونیکی ابزاری برای دقت در کار هستند. در حال حاضر امور مهم و حساس از طریق رایانه اعمال می شود که همگی به دلیل دقت رایانه در مقایسه با انسان است. بنابراین در فرآیند قضایی، استفاده از تجهیزات الکترونیکی نه به معنای جایگزین کردن ماشین با انسان که استفاده از ماشین برای کمک به انسان که همان قاضی است، می باشد تا دقت و ظرافت در رسیدگی به پرونده ها حفظ شود. در واقع اوراق قضایی در پرونده ها به صورت ماشینی و در فضای مجازی درج می گردد و از اشتباهات فردی که در برخی موارد ممکن بود به تجدید جلسه دادرسی هم بیانجامد، جلوگیری می شود. همین طور امکان نظارت آنلاین بر عملکرد قضات و سایر کارکنان شعب، امکان آمارگیری لحظه به لحظه از عملکرد شعب می باشد (افشارنیا، مبین، ۱۳۸۸: ۱۵۱).

همچنین در مورد دسترسی فراگیر به اطلاعات و اسناد نیز این مهم نباید فراموش شود که در فضای مجازی که همه امور بیرونی در قالب اطلاعات در آمده اند، پایه و اساس همه چیز «داده» است. از طریق داده ها که نماد وقایع بیرونی است، دسترسی فراگیر به اسناد الکترونیکی و اطلاعات مورد نظر برای قاضی فراهم می شود. بنابراین نمی توان انتظار داشت که یک قاضی به تمامی قوانین و رویه های قضایی موجود و مربوط به هر دعوا اشراف و تسلط کامل داشته باشد ... در عمل، عدم تسلط کافی قضات بر قوانین نه تنها باعث اطاله دادرسی می شود، بلکه باعث صدور آراء متفاوت در پرونده هایی با موضوع مشابه می شود. برای رفع مشکل مذکور اقدامات و پیشنهادهایی از جمله آنچه به عنوان مکانیزه کردن یا خودکارسازی فرآیند دادرسی تعبیر می شود مطرح شده است، که تمامی مواد مربوط به یک موضوع و عنوان مجرمانه را گردآوری نموده و در حافظه رایانه گنجانده است و با وارد کردن عنوان مربوطه و فشار یک کلید تمامی موارد مربوط به آن عنوان در دسترس دادرس خواهد بود. (گلدوست جویباری؛ اکبری، ۱۳۸۸: ۲۹۱)

تقویت علمی ضابطان دادگستری موضوع مهم دیگری است که در این مورد نیز باید توجه داشت که در قانون آیین دادرسی کیفری، وظایف عدیده ای از آماده سازی پرونده کیفری تا اطلاع دهی از حقوق مقرر نسبت به اصحاب دعوی برای ضابطان پیش بینی شده است که عمده آنها به واسطه تجهیزات الکترونیکی انجام می شود و این تجهیزات به واقع فضای رابطه متهم و ضابط را تلطیف و انجام امور مرتبط با ضابطان که عموماً به کندی و با نظمی اندک پیگیری می شود را سامان می دهد که خود به تضمین بهتر حقوق متهم می انجامد. طبق ماده ۱۷ آیین نامه اجرایی احراز عنوان ضابط دادگستری مصوب ۱۳۹۴/۱/۷: «مرکز آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات قوه قضائیه با هماهنگی دادستان کل کشور و دستگاههای مربوط و رعایت ملاحظات حفاظتی و امنیتی، بانک اطلاعات ضابطان دادگستری را به گونه ای که مقامات قضایی مرتبط با ضابطان بتوانند به آن دسترسی داشته باشند در سامانه پرونده قضایی (cms) پیش بینی و ایجاد می نماید.»

بر پایه آیین نامه نحوه استفاده از سامانه های رایانه ای یا مخابراتی مصوب ۲۴/۵/۹۵، در اجرای مواد ۱۷۵ و ۱۷۶ قانون آیین دادرسی کیفری، بخشی از وظایف ضابطان با سامانه های رایانه ای و مخابراتی انجام می شود. در این مقرره سخا، سامانه ای الکترونیکی است که بر بستر شبکه قابل دسترسی و استفاده برای طرفین دعوا، نماینده قانونی آنان، دفاتر خدمات قضایی، کارشناسان یا ضابطان قضایی جهت مدیریت و اجرای انواع خدمات قضایی از قبیل طرح شکایت یا دعوا، اعلام جرم، ارسال لوایح، ابلاغ اخطاریه و احضاریه است. ضابطان دادگستری بیشتر اقدامات زمینه ساز خود را از این پس با این سامانه انجام می دهند. اما الان آگاهی ضابطان به تجهیزات الکترونیکی نه تنها شرط آماده سازی پرونده که در رعایت حقوق اشخاص نیز مؤثر است. برای نمونه ضابط می تواند با آگاهی از تجهیزات الکترونیکی به ماده ۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ عمل کند.

۳- تحلیل آثار و پیامدهای مطلوب و نامطلوب بر رسیدگی های کیفری

قبل از بیان پیامد های مطلوب و نامطلوب میبایست به این پرسش پاسخ داد که آیا هوشمند سازی و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایند دادرسی مطلوب میباشد یا خیر؟ و در صورت مثبت بودن پاسخ برای رسیدن به این هدف با چه چالش ها و موانعی مواجهیم؟

در این راستا برخی پیامد های مثبت که حکایت از سودمند بودن هوشمند سازی نظام عدالت کیفریست را برخواهیم شمرد. بدیهی است در کنار همه فواید با برخی آثار نامطلوب نیز مواجه خواهیم شد. همچنین برای بهره مندی از این آثار مطلوب در عمل با چالش هایی مواجه خواهیم بود که در این فصل به بیان آن خواهیم پرداخت. نهایتاً با بیان پیامد های مطلوب و نامطلوب پیشنهادات و راهکار های توسعه پیامد های مطلوب و کاهش پیامد های منفی و رفع موانع و چالش ها را مطرح خواهیم کرد.

هر کشور با توجه به توان تخصصی مسئولان و میزان اطلاع آنها از این مقوله، پیشرفت های متفاوتی در توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات داشته است؛ و کشورهایی که امروزه در خط مقدم تولید دانش ایستاده اند، در این راه از پیشگامان استفاده و توسعه سریع این پدیده بوده و بیشترین منافع را نیز از آن خود کرده اند. قوه قضائیه یکی از سازمان های حاکمیتی در حال طی دوره گذار از سیستم های سنتی و دستی به سیستم های مکانیزه است و این مهم واجد آثار و پیامدهای مطلوب و بعضاً نامطلوب نیز می باشد همچنین در این فرایند چالش ها و خلأهایی به چشم

می‌خورد که با استفاده از قابلیت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در گردآوری، طبقه‌بندی، پردازش و بازآوری اطلاعات قابل جبران است. در این فصل بدو پیامدهای مطلوب و سپس پیامدهای نامطلوب را مورد بحث و بررسی قرار خواهیم داد.

۱-۳- پیامدهای مطلوب

گسترش فناوری به طور قطع واجد آثار و پیامدهای مطلوب مفیدی در ابعاد مختلف جوامع بشری می‌باشد. از جمله مهمترین پیامدهای مطلوب «افزایش سرعت و دقت در رسیدگی های کیفری»، «صحت و کارایی فعالیتهای مختلف قضایی»، «کاهش قابل توجه موارد اطاله دادرسی»، «ساماندهی حجم زیاد پرونده ها و اسناد قضایی»، « دستیابی روزآمد به آمار واطلاعات کیفری»، «بهبود شاخص های مدیریت فرایند دادرسی کیفری»، «ارتقاء سطح رضایتمندی اجتماعی و حقوق شهروندی» است که در ادامه به تبیین و تشریح این موارد خواهیم پرداخت.

۲-۳- افزایش سرعت و دقت در رسیدگی های کیفری

در فصل قبل یکی از مبانی مهم در بهره گیری از فناوری های نوین در رسیدگی های کیفری را اطاله دادرسی معرفی کردیم. استفاده از فناوری در رسیدگی های کیفری عوامل اطاله دادرسی را به کلی از بین برده و زمان دادرسی را به نسبت زیادی کاهش می دهد. به خاطر مزایای زیاد دیگر... از مدت ها قبل در اولویت برنامه های دستگاه قضایی بسیاری از کشورها قرار گرفته است. به عنوان نمونه دادگاه فدرال دولت امریکا از حدود ۲۵ سال قبل سامانه مدیریت پرونده قضایی را راه اندازی نموده و اخیرا نیز بحث حضور مجازی در کنگره این کشور پیشنهاد شده است. (زاده حسین علیایی، ۱۳۹۶: ۱۸۴)

باید در نظر داشت که اعمال سیاست های نوین فن آوری اطلاعات در امور قضایی به ویژه اجرای کامل ثبت نام در سامانه ثنا، در افزایش خدمات الکترونیک و کاهش مراجعات مردم به دستگاه قضا بسیار موثر و کارساز بوده است. ابلاغ الکترونیک در دریافت صحیح ابلاغیه، حفظ حریم خصوصی افراد، کاهش هزینه ها و اطاله دادرسی و از همه مهمتر صحت و سرعت و دقت در روند دادرسی پرونده های قضایی نقش بسیار مهمی را ایفا می کند.

نقش زمان در دادرسی عادلانه مسئله ای ظریف و حساس است به نحوی که از سویی تسریع در رسیدگی ممکن است موجب سلب حق دفاع اصحاب دعوی گردد و در نتیجه عادلانه بودن رسیدگی را مخدوش نماید و از سوی دیگر تأخیر در فرایند دادرسی می تواند موجب تضییع حق گردد؛ به نحوی که در مواردی وصول با تأخیر نتیجه در دادرسی، خود موجب برخی آسیب ها و خسارات است و در مواردی اصلاً حکمی که در پی فرایند طولانی دادرسی صادر می شود، اساساً ارزش خود را برای محکوم له از دست می دهد (رحیمی، ۱۳۹۵: ۱۱) در این مورد اطاله دادرسی یکی از مهم ترین مشکلاتی که برسر راه توسعه قضایی قرار دارد و مسئولان قضایی همواره به دنبال رفع موانع تحقق آن هستند. سرعت در رسیدگی قضایی از دیرباز ضرورتی مورد اتفاق در میان دکتربین حقوقی بوده و از مبانی هر نظام حقوقی توسعه یافته ای بشمار می رود. معمولاً اطاله دادرسی به دلیل تضییع حقوق عمومی، باعث نارضایتی عمومی، کاهش اعتماد به دستگاه قضایی، کاهش عدالت و امنیت در سطح کشور، تراکم پرونده ها در مراجع قضایی و کاهش اقتدار قوه قضاییه می شود و از همه مهم تر به دلیل ایجاد فاصله بین کیفر و

عمل مجرمانه اثر بازدارندگی مجازات را کاهش می دهد در واقع آثار سوئی ناشی از این امر متضمن زیان های همه جانبه ای بر حقوق زیان دیده مجرم جامعه و نیز اعتبار دستگاه قضایی است.

در واقع یکی از متغیرهای با اهمیت در ارزیابی کیفی نظام عدالت، مقوله سرعت در ساختار نظام و جریان دادرسی است. تسریع در دادرسی و استفاده از فناوری در ابلاغ، تبادل لوایح و ... موجب چابک سازی، پویایی و ایجاد فضای اعتماد و بازدهی میشود. در این راستا، استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات موجب بهبود مدیریت قضایی میگردد. بیطرفی قضات و کارمندان اداری و سلامت و دوری از فساد، شفافیت، برابری در برابر قانون و بهره مندی از خدمات قضایی در مراحل سه گانه قبل از دادرسی، حین دادرسی و بعد از دادرسی و اجرای حکم.

این موضوع طی توسعه بهره مندی از فناوری اطلاعات و ارتباطات در رسیدگی های قضایی وضعیت مطلوب تری پیدا کرده است. به عنوان مثال دفاتر خدمات قضایی الکترونیک دادخواست ها را از حیث شرایط شکلی و هزینه دادرسی کنترل می کنند به این ترتیب ما می بینیم در مناطقی که دفاتر خدمات قضایی الکترونیک تأسیس شده دعاوی از حیث هزینه دادرسی، از حیث ادله و ملزومات دادخواست، از حیث شیوه درج بهای خواسته با اشکالات و ایرادات کمتری مواجه هستند و این امر تا حدودی باعث از بین رفتن اطاله دادرسی می شود. نتیجه می گیریم که برای حل مشکل بایستی دادگستری را به سمت سیستماتیک شدن و به روز شدن و هوشمند و دیجیتالی شدن پیش ببریم به این ترتیب یک شخص معمولی حتی اگر اطلاعات حقوقی هم نداشته باشد می تواند با مراجعه به دفاتر خدمات قضایی الکترونیک شکواییه و یا دادخواستی ارائه دهد که از لحاظ شکلی با مشکلی مواجه نباشند و حداقل از لحاظ شکلی این شکواییه یا دادخواست با رد و یا مانع و ایجاد اطاله دادرسی مواجه نشود. این فرایند هم به نفع بسط عدالت در جامعه است و هم باعث اجرای قانون و گسترش عدالت در جامعه می شود (یاری نیک؛ شعبان نیا، ۱۳۹۹: ۷۳) بنابراین نقش دفاتر خدمات الکترونیک قضایی در فرایند کاهش اطاله دادرسی موثر بوده و باید اذعان کرد از آنجایی که دادرسی و رسیدگی به دعاوی و جرایم یکی از ارکان مهم و حاکمیتی در جوامع و شهر های مرسوم است به همین لحاظ آرایه این خدمات به صورت الکترونیکی نیز از اهمیت ویژه ای در شهر الکترونیکی برخوردار است. شهروندان شهر الکترونیکی انتظار دارند. خدمات قضایی با سرعت و سهولت و با حداقل نیاز به حضور فیزیکی در اختیارشان قرار گیرد.

با این وصف باید اذعان نمود که استفاده از فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی نوین در دادرسی می تواند از سویی منجر به صرفه جویی در وقت، انرژی و هزینه ها شود و از سوی دیگر با دسترسی آسان و فوری به عدالت فرایند دادرسی را کوتاه تر نماید.

۳-۳- صحت و کارایی فعالیتهای مختلف قضایی

ارتقای توان ارزیابی و نظارت قضایی، یکی دیگر از مزایای دادرسی الکترونیک است. با ارزیابی وضعیت رسیدگی به پرونده های قضایی مختلف در سراسر کشور و دریافت یا تهیه انواع گزارش های دوره ای، موردی، مقایسه ای با تطبیقی و تحلیلی و بافتن کاستی های آموزشی و تجربی قضات و کارکنان امور قضایی از طریق بررسی آرا و تصمیمات صادره و کمک به توزیع مناسباً پرونده ها در شعب از طریق تجهیزات الکترونیکی دادرسی الکترونیکی، توان ارزیابی و نظارت قضایی افزایش می یابد.

همچنین «جلوگیری از طرح دعاوی تکراری در مراجع قضایی» از دیگر پیامدهای مطلوبی است که کارایی فعالیت های قضایی را در پی دارد. قانون آیین دادرسی کیفری، یکی از موارد سقوط دعاوی عمومی را، اعتبار امر مختومه اعلام کرده است. قانونگذار سعی کرده است به اسباب مختلف امکان اشتباه قضایی را به حداقل برساند از جمله رسیدگی چند مرحله ای، پیش بینی راههای فرعی رسیدگی مجدد و... اما در نهایت باید در یک نقطه موضوع پایان پذیرد و امر مختومه گردد و راهی برای رسیدگی مجدد نباشد. بنابراین در نقطه ای که همه رسیدگی ها تمام شده از همان موضوع مختومه، با درخواست جدیدی در جریان تحقیق و تعقیب قرار گرفت باید با اتکا به اعتبار امر مختومه رسیدگی را متوقف ساخت و سقوط دعا را اعلام نمود. نظم دادرسی اقتضا دارد که تصمیمات قانونی محاکم محترم شمرده شود. در این راستا، طرح آرشیو الکترونیکی قوه قضاییه پروژه ای عظیم و پرهزینه است که با اجرای آن تمامی پرونده های دستی امحا و بانک اطلاعاتی جامع از پرونده های قضایی کشور ایجاد می شود، در دادرسی الکترونیکی، با مکانیزه شدن امور بانک اطلاعات مرکزی از همه پرونده های قضایی کشور یک پیشینه ایجاد می کند و از این طریق سرعت، دقت، صحت و شفافیت در فرآیند دادرسی فراهم می شود. بدین ترتیب با اجرای این طرح از طرح مجدد دعاوی در محاکم جلوگیری می شود.

واحدهای قضایی و سازمانهای تابعه موظفند با ایجاد امکانات و زیرساختهای لازم نسبت به ارسال و دریافت اطلاعات مانند استعلامات به صورت الکترونیکی و از طریق نرم افزار همکاری و اقدام نمایند. تسریع در برقراری ارتباط مراجع قضایی با سایر سازمان های تابعه نتیجه این اقدام می باشد که در واقع صحت و کارایی مطلوبتری را به دنبال خواهد داشت.

در این راستا، شبکه ملی عدالت، با هدف ساماندهی ارتباطات الکترونیکی بین محاکم، ضابطان و دستگاههای تابعه قوه قضاییه و نیز سایر اشخاص حقیقی و حقوقی که در جریان دادرسی، اطلاعات آنها مورد نیاز بوده است، در دستور کار قوه قضاییه قرار گرفته است. بدین ترتیب با انجام مکاتبات با نهادهای مربوطه به صورت مکانیزه و الکترونیکی، تسریع در برقراری ارتباط مراجع قضایی با سایر سازمان های تابعه فراهم می گردد

تلاشهای دیگری برای استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات برای پشتیبانی از صدور رأی توسط قضات انجام شده است. هدف از این برنامه ها، ارتقای کیفیت و تناسب آرا و کمک به قضات برای صدور احکام متقن و مستدل بوده است. یکی از مثالهای موفق در این زمینه، نظام اطلاعات صدور حکم برای دادگاه عالی دادگستری اسکاتلند میباشد. این سامانه به قضات اجازه میدهد تا از نظامهای اطلاعاتی، برای دستیابی سریع و آسان به احکام صادر شده در دادگاه در موارد مشابه قبلی و سایر اطلاعات مربوط بدون هیچگونه محدودیت رسمی، در صدور رأی استفاده کنند.

در سامانه مدیریت پرونده قضایی برخی از خدمات و اطلاعات محصول تجهیزاتی هستند که به طور مستقیم به قاضی و اشخاصی که در دادگاه حضور دارند کمک می کند مانند نرم افزارهایی که مربوط به نوشتار در محیط رایانه ای می گردند و به دادگاه اجازه می دهند تصمیمات خود را در پرونده الکترونیکی بنویسند. در قلمرو تحقیقات و پژوهشهای قضایی بسیاری از نرم افزارها و سی دی رم های نرم افزاری اینترنتی و اینترنتی " در این سامانه به کار گرفته می شوند که به قضات اجازه میدهند حسب مورد تحقیقات و اطلاعات خود را در مورد هر پرونده به دست

آورند، مانند آراء دادگاههای بالاتر و رویه قضایی و غیره. پیامگیر الکترونیک و پایگاههای الکترونیک رویه قضایی و ارتباطات اینترنتی از جمله امکانات دیگری هستند که در سامانه مدیریت پرونده قضایی مستقیماً به قضات و دیگر اشخاصی که در دادگاه هستند کمک می‌کند. سامانه‌های مربوط به ثبت پرونده و اداره آن با این نوع مدیریت جایگزین ثبت و ضبط سنتی و دفاتر چندگانه در دادگاه می‌شود که داده‌های به دست آمده از آن هم در مسائل مربوط به آمار ورودی‌ها و خروجی‌های پرونده و نوع و تعداد آن وابسته به ماههای سال و مکان‌های جغرافیایی به کار می‌آیند و هم می‌توانند در مسائل مربوط به برآورد بودجه دستگاه قضایی با توجه به این داده‌ها موثر باشند. و سرانجام تبادل اطلاعات الکترونیک میان خود دادگاهها و اصحاب دعواها و به طور کلی تمامی اشخاصی که به نوعی با پرونده درگیر هستند. این نحوه مدیریت سایت‌های اینترنتی را فراهم می‌کند که اطلاعات متعددی را پیرامون سازماندهی فعالیتهای قضایی و دادگاه‌ها در اختیار مراجعه‌کنندگان قرار می‌دهد مانند پیگیری وضعیت پرونده، امکان دریافت فرم‌های اقدامات قضایی و تحویل لوایح و دادخواستها از طریق پست انفورماتیک به دادگستری، استفاده از سامانه پیام کوتاه برای اطلاع‌رسانی به مراجعه‌کنندگان. همچنین، در سالن‌های رسیدگی دادگاهها نیز می‌توان از سامانه‌های دیداری و شنیداری و تجهیزات رایانه‌ای متعددی مانند ویدئو کنفرانس، ویدئو پروژکتور، ثبت و ضبط دیجیتالی و غیره استفاده نمود. حتی این سامانه به دادخواهان نیز می‌تواند در نوشتن لوایح، دادخواست‌ها و شکایات کمک کند. این نوع مدیریت جدید در دستگاه قضایی در بسیاری از کشورها مورد قبول قرار گرفته و اجرایی شده است. برای نمونه در انگلستان متعاقب گزارش معروف «لرد وولف» در سال ۱۹۹۶ با عنوان «دسترسی به عدالت» به لزوم توجه به فناوری اطلاعات و ارتباطات در دادگستری مدنی این کشور تاکید ویژه شد. آقای وولف تحقق دادگستری عادلانه و کم‌هزینه و کارآمد و ساده و در دسترس را در گرو انجام این اصلاحات و از جمله توجه به فناوری اطلاعات و ارتباطات در دادگستری می‌داند (محسنی؛ رضایی نژاد، ۱۳۹۱: ۱۲۴)

از آنجایی که متخصصین هر رشته برای خود ابزار کار دارند، در امر قضا و قضاوت نیز ابزار کار قاضی قوانین مصوب است. هر قدر ابزار کار دقیق و موشکافانه باشد قاضی را سریع‌تر به سرمنزل مقصود که همانا اجرای عدالت است، راهی خواهد نمود. در حال حاضر وجود قوانین متعدد باعث سردرگمی قضات و وکلا گردیده است. مسأله تکثر قانون، که به عنوان تورم قانونی از آن یاد می‌شود، یکی از اصلی‌ترین معضلات و مشکلات موجود در نظام‌های حقوقی فعلی است. (زاده حسین علیایی؛ احمدی، ۱۳۹۷: ۱۲۳)

جهت حل این مشکل، قوه قضاییه راه‌حلی تحت عنوان مکانیزه کردن یا الکترونیکی کردن فرآیند دادرسی (از اولین پایه‌های الکترونیکی کردن دادرسی‌ها) را به اجرا گذاشته است. این پروژه تمامی مواد قانونی مربوط به یک موضوع و عنوان دعاوی را گردآوری نموده و در حافظه رایانه ذخیره نموده است، که با وارد کردن عنوان دعاوی مربوطه و فشار یک کلید تمامی مواد مربوط به آن عنوان در دسترس دادرس قرار می‌گیرد و مجموعه‌ای از قوانین تنقیح شده پیش روی قاضی ظاهر می‌گردد. به این ترتیب قاضی از جستجو در کتب قانونی و یافتن قانون حاکم که گاهی بسیار زمان‌بر است، بی‌نیاز می‌گردد.

۳-۵- ساماندهی حجم زیاد پرونده ها و اسناد قضایی

افزایش روز به روز دعاوی و اختلافات در سطح جامعه در سال‌های اخیر موجب افزایش حجم پرونده های ورودی به دادگاه ها شده است. این حجم بالای ورودی پرونده به دادگاه ها یکی از معضلات اصلی دستگاه قضایی است که تبعاتی همچون اطلاع دادرسی و کاهش اتقان آرای دادگاه ها را به دنبال داشته است. از طرفی قوه قضاییه در سال‌های اخیر با کمبود منابع مالی مواجه شده است؛ لذا افزایش تعداد دادگاه ها و کارکنان و به طور کلی منابع، برای پاسخگویی به حجم بالای پرونده‌های قضایی، در شرایط کنونی کمبود منابع مالی قوه قضاییه امری ناشدنی است.

در دادرسی الکترونیک تمامی اطلاعات مربوط به محاکم در سامانه الکترونیکی قوه قضاییه ثبت می گردد. با دستیابی به اطلاعات کارکرد محاکم و ویژگی های آنها و تهیه تحلیل ها و گزارش های تجمعی و مقایسه ای در مورد تصمیمات دادگاهها، امکان سنجش پیامدهای قضایی قوانین بر حسب پرونده های قضایی مرتبط و امکان پژوهشهای جرم شناسی بر حسب مناطق جغرافیایی و جمعیت شناسی فراهم می گردد. (محسنی؛ رضایی نژاد، ۱۳۹۱: ۱۲۵)

جلوگیری از سردرگمی مردم در پیگیری پرونده ها از طریق سامان دهی شماره پرونده از دیگر نتایج مطلوب در این زمینه است. پیگیری امور قضایی از طریق روال سنتی برای کارمندان، کارگران و افرادی که در ساعات اداری باید به امور خود بپردازند، کمی دشوار به نظر می آید. در برخی مواقع مراجعه به دادگاهها و دادرها غیر ضروری بوده و حضور افراد الزامی نیست. استفاده از خدمات الکترونیکی با برطرف نمودن این مشکل، از سردرگمی اشخاص جلوگیری می کند. در این راستا قوه قضاییه دو راهکار، پیگیری پرونده از طریق درگاه خدمات الکترونیکی قضایی و پیگیری از طریق پیامک تلفنی را ارائه کرده است. بدین صورت که، در هر پرونده قضایی، به تمامی اشخاص دی سمتمتو مرتبط آن پرونده رمزی ۵ رقمی با عنوان رمز شخصی تخصیص داده می شود. با داشتن این رمز اشخاص می توانند از خلاصه پرونده و روند کار پرونده (اتفاقات و تصمیمات اخذ شده) مطلع شوند. در راهکار دو نیز از طریق سامانه تلفنی به شماره ۵۰۰۰۴۹ می توان اطلاعاتی از قبیل دریافت خلاصه پرونده، دریافت رمز پرونده، دریافت شعبه رسیدگی کننده و آدرس، مشاهده فهرست پرونده ها، ارسال پیشنهاد و یا انتقاد، دریافت نمود

همچنین از منظر آسیب شناسانه عملاً با بهره مندی از فناوری اطلاعات و ارتباطات رد فرایند های رسیدگی کیفری می توان به ساماندهی و بهبود شاخص های نظم دهنده به رسیدگی نایل شد به عنوان مثال یکی از عوامل مهم ایجاد پرونده در دادگاه ها، آسان بودن اثبات ادعا از طریق شهادت دروغ و نبود نظارت بر فرایند معرفی شاهد است. یکی از مهمترین پیامدهای این وضعیت، امکان طرح دعوی واهی به واسطه معرفی شاهدان کاذب است که مورد اذعان مسئولین قوه قضاییه نیز هست. بنابراین، نابسامانی فرایندهای معرفی شهود و احراز شرایط شهود، منجر به بروز دو مسئله عمده معرفی شهود کاذب در دعوی مهم و طرح دعوی واهی شده است. راهبرد پیشنهادی در این خصوص ایجاد فرایند متمرکز احراز شرایط شهود و طراحی سامانه ای برای اخذ تاییدیه اولیه توسط شهود است.

به روز شدن سامانه قضایی همزمان با الکترونیکی شدن خدماتی مطرح شد که تمام زیرمجموعه های قوه قضاییه را دربر گرفت. به گونه ای که پابند الکترونیکی برای سازمان زندانها، دفاتر خدمات الکترونیکی قضایی برای معاونت

فناوری و اطلاعات، جمع آوری اطلاعات در سیستم‌های الکترونیکی در سازمان بازرسی و دیوان عالی کشور و تبدیل اسناد کاغذی به اسناد الکترونیکی در سازمان ثبت اجرایی شد. معاونت حقوقی قوه قضائیه هم از این قاعده مستثنی نبود و با «طرح آرشیو الکترونیک»، میلیون‌ها پرونده قضایی را در چند ماه اخیر ساماندهی کرد. ساماندهی بایگانی‌ها مزایایی بسیاری دارد که یکی از آنها امکان پذیر شدن دسترسی به پرونده‌ها در سامانه قضایی است که در مواردی که آن پرونده در پرونده دیگری مورد استناد قرار بگیرد، موجبات اطاله دادرسی فراهم نمی‌شود. همچنین در مرحله پالایش، اطلاعات پرونده‌های بسیاری از اسناد و مدارک تاریخی کشف و نگهداری می‌شود. مساله بعدی این است که اسناد و مدارک موجود در پرونده‌ها، در واقع سرمایه ملی این مملکت هستند که محافظت نادرست از آنها منجر به نابودی آنها شده که قابل جبران نخواهد بود. با اجرای این طرح این سرمایه معنوی کشور حفظ خواهد شد.

۳-۶- دستیابی روزآمد به آمار و اطلاعات کیفری

«دستیابی روزآمد به آمار و اطلاعات کیفری» یکی از اهدافی است که قانونگذار در ماده ۶۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری بر آن تاکید شده: «به منظور ساماندهی پرونده‌ها و اسناد قضائی و ارائه بهتر خدمات قضائی و دستیابی روزآمد به آمار و گردش کار قضائی در سراسر کشور و همچنین ارائه آمار و اطلاعات دقیق و تفصیلی در خصوص جرائم، متهمان، بزه‌دیدگان و مجرمان و سایر اطلاعات قضائی، «مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه» در مرکز آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات قوه قضائیه با استفاده از افراد موثق راه‌اندازی می‌شود.»

یکی از جلوه‌های دادگستری نوین و کارآمد، دسترسی سریع و بهنگام به دادگستری است. اصل دسترسی سریع که از جمله اصول راهبردی حاکم بر عدالت آیینی تلقی می‌شود، در پی تسریع اجرای عدالت بوده و در بردارنده اصل استانداردسازی زمان دادرسی براساس فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات (ICT) می‌باشد. اصل ۷ از اصول آیین دادرسی مدنی فراملی و بند ۳ از ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز به این اصل اشاره دارند. (شهبازی نیا و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۲)

کشورهای پیشرفته از دادرسی الکترونیک بهره گرفته و برای وکلا، سازمان‌ها و ضابطین قضایی در چند دهم ثانیه پرونده‌ها و مدارک مورد نیاز موکلشان را ارسال می‌کنند. همچنین به منظور ساماندهی پرونده‌ها و اسناد قضایی و ارائه بهتر خدمات قضایی و دستیابی روزآمد به آمار و گردش کار قضایی در سراسر کشور و همچنین ارائه آمار و اطلاعات دقیق و تفصیلی در خصوص جرائم، متهمان، بزه‌دیدگان و مجرمان و سایر اطلاعات قضایی، «مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه» در مرکز آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات قوه قضائیه با استفاده از افراد موثق راه‌اندازی می‌شود.

مرکز آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات قوه قضائیه نیز موظف است، به منظور اجرا و توسعه خدمات پرداخت الکترونیکی هزینه‌های دادرسی و سایر پرداخت‌های مربوط به دادرسی و اجرای حکم توسط شهروندان، اقدام و راهنمایی لازم را به عمل آورد. از طرفی، همانطور که ICT، بر فرهنگها و شکل زندگی اجتماعی و اقتصاد و پیشرفتهای اجتماعی جوامع تأثیر گذاشته است، امنیت اجتماعی را نیز دستخوش تغییر و تحولات زیادی کرده است. تغییراتی را که امنیت اجتماعی رخ میدهد، میتوان از جنبه‌های مختلف تغییر در نوع و ماهیت بررسی کرد و از

آنجا که توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات، سبب فکری ترشدن، ناپایدارترشدن و تخصصی ترشدن مشاغل میشود؛ لذا آموزش مستمر و ارتقای سطح دانش و آگاهی از ملزومات شغلی افراد، ضروری به نظر میرسد که این مهم در مشاغل حساس قضایی از اهمیت مضاعفی برخوردار است.

باید در نظر داشت که تحلیل آماری صحیح از وقوع جرایم می تواند در برنامه ریز های مدیریتی برای پیشگیری و کنترل جرایم بسیار موثر باشد. چرا که پیشگیری از جرم همواره یکی از موضوعات اساسی و مهم در زندگی بشری بوده که در طول تاریخ به شیوه های مختلف اعمال گردیده است. با توجه به گسترش فناوری های اطلاعات و ارتباط و توسعه سیستم های اطلاعاتی در سازمانها، یکی از اهداف متمرکز بر داده های حاصل از اطلاعات کیفری مندرج در سامانه های قضایی، مطالعه و بررسی روشی مبتنی بر داده کاوی است که با بکارگیری بانک های اطلاعاتی موجود و استفاده از ابزارها و الگوریتم های داده کاوی، بتوان داده های موجود را مدل و الگوهای جرم را شناسایی و کشف نمود تا بدین طریق دستگاه قضایی بتواند وقوع جرم را پیش بینی کرده و با کنترل دقیق تر و اعمال برنامه های پیشگیرانه، از وقوع جرایم پیشگیری نماید

۳-۷- بهبود شاخص های مدیریت فرایند دادرسی کیفری

استفاده از رایانه و فناوری اطلاعات و ارتباطات برخی از تغییرات را در سازمانها ایجاد کرده است. این تغییرات در حوزه هایی مثل ساختار، اقتدار، قدرت، محتوای شغل، سلسله مراتب شغلی کارکنان، نظارت و شغل مدیران دیده می شود. فناوری اطلاعات و ارتباطات برای افزایش بهره وری و کارایی، حیطه کنترل گسترده تر و کاهش تعداد متخصصان را مجاز می داند. فناوری اطلاعات و ارتباطات به سازمانها اجازه می دهد تا دانش متخصصان را تحت کنترل درآورد و نیاز به تخصصهای فنی را در سازمان کاهش می دهد. این منطقی است که پس از اینکه سطوح مدیریتی در سازمانها کمتر شد، در آن سازمانها به مدیران صفی و ستادی کمتری نیاز خواهد بود. این روند بیشتر به وسیله پدیده کاهش یا کوچک شدن اندازه مدیریت میانی نمایان می شود. (حسن پور، ۱۳۸۶: ۲)

با توجه به افزایش جمعیت بشری و پیچیدگی روش زندگی و به تبع آن گسترش جرایم و شیوه های نوین ارتکاب جرم و با توجه به محدودیت منابع مالی و نیروی انسانی کارآمد، ضرورت برنامه ای جامع که توان مقابل با این موج جرایم را با توجه به امکانات موجود داشته باشد بیش از همیشه رخ می نماید. از اینرو شیوه مدیریتی در فرایند دادرسی کیفری از بدوع وقوع جرم تا اجرای حکم با در نظر گرفتن شرایط کنونی نظام عدالت کیفری یکی از شیوه های مطلوب در واکنش به جرم به حساب می آید (حدادملایری، ۱۳۹۲: ۵)

علاوه بر این با ورود فناوری اطلاعات و ارتباطات در رسیدگی های قضایی شاهد کاهش چشمگیر هزینه ها هستیم که این هزینه ها شامل کاغذ، خودکار، استامپ، کاتریج و ... می باشد. به عنوان مثال در شیوهی سنتی ابلاغ اوراق قضایی، اخطاریه یا دادنامه در دو نسخه برای مخاطب یا مخاطبان آن ارسال می شود. یک نسخه تحویل مخاطب یا بستگان وی یا در محل الصاق می شود و نسخه دیگر با قید تاریخ ابلاغ، به دادگاه اعاده می شود. در شیوهی سنتی در هر جلسه دادرسی باید برای هر یک از اصحاب دعوا، دو نسخه اخطاریه ارسال شود. در شیوهی نوین ابلاغ، با حذف نسخه کاغذی اوراق قضایی و ارسال نسخه الکترونیک به حساب کاربری مخاطب، در هزینه های

مذکور صرفه جویی می شود و می توان از مأموران مربوط، برای انجام خدمت دیگر استفاده کرد. (ابهری، ۱۳۹۷: ۴۰۹-۴۰۸) با این تصور که ابلاغ الکترونیک قسمت کوچکی از نظام قضایی را در بر می گیرد، با ورود فناوری اطلاعات و ارتباطات در تمام عرصه ها و ارکان قضایی شاهد کاهش هزینه ها و صرفه جویی در مواد مصرفی هستیم. در ایالت متحده امریکا نیز مدیریت پرونده یا عرضه الکترونیکی پرونده با هدف ایجاد اطلاعات تفصیلی برای وکلاء و عموم مردم با هزینه پایین اینترنت و نتیجتاً از بین بردن هزینه ها و تاخیراتی که پرونده های کاغذی به وجود می آورند و فراهم آوردن زمینه مدیریت شمار پرونده های مورد رسیدگی برای قضات و اتخاذ تصمیم به شکلی کارآمدتر، از دهه ۹۰ مورد توجه مقنن این کشور قرار گرفت و توسط دفتر اداری دادگاههای ایالات متحده گسترش یافت. این سامانه که در دادگاههای فدرال استفاده می شود از سخت افزارهای رایانه ای استاندارد، ارتباط اینترنتی و یک مرورگر استفاده می کند و مدارک را برای ارتقاء امنیت و امکان بایگانی بهتر با ساختار پی دی اف می پذیرد (برای مطالعه پیرامون مزایا و معایب این سامانه در آمریکا رک: والتون و مک دوه، ۲۰۰۲؛ بینیخلف و جلیناس، ۲۰۰۵: ۸۹-۸۸، همچنین برای مطالعه دیگر روش ها رک: برنتینگ، ۱۹۹۸: ۲۱۴۲۲۹). سامانه «دسترسی عمومی به سوابق الکترونیکی دادگاه» هم در معیت سامانه مدیریت پرونده به شهروندان کمک می کند تا اطلاعات الکترونیکی دادگاههای فدرال را از طریق اینترنت دریافت کنند. هر یک از ایالات این کشور نیز از سامانه ای مشابه بهره می برند.

نتیجه گیری و پیشنهادها

ضرورت استفاده از ابزارهای الکترونیکی در دادرسیها (کیفری، مدنی، اداری و ...) برای جلوگیری از اتلاف وقت، انرژی و هزینه های غیر ضروری و نیز فوریت احقاق حق، کمک بزرگی در جهت تحقق دادرسی عادلانه است. مقنن ایران نیز همگام با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات با تصویب آیین دادرسی الکترونیکی گامی مهم در گسترش دادگستری الکترونیک برداشت اما اجرای این امر در حال حاضر با چالش های حقوقی متعددی مواجه است. در این باره باید در نظر داشت که پیشرفت و فناوری به عنوان یکی از موضوعاتی که در جامعه بشری همواره در حال تداوم و گسترش است؛ دارای آثاری است که در سطوح مختلف از جمله آموزش، تجارت، صنعت و ... دیده می شود. برای مثال آموزش از راه دور و وجود دانشگاههای مجازی، تجارت الکترونیک و مانند آن، نمونه ها بی از این امر هستند. نظام عدالت کیفری و روند دادرسی نیز به عنوان یک نهاد ایجاد شده توسط انسان، از این پیشرفت و فناوری بی تأثیر نبوده و بر مبنای نیازهای روز، تغییراتی یافته که به بهبود آن کمک نموده است. موضوع این تغییرات، توسعه عدالت است یا حداقل سعی شده تا روند حرکتی آن به این سمت باشد. ورود فناوری و مجازی شدن دادرسی، یکی از مظاهر این تغییرات است که در آن با کاستن از زمان رسیدگی (عدم تطویل دادرسی) و کم کردن هزینه ها و ... در پی نیل به اهداف مطلوب خود بوده است در ارتباط با مبانی بهره گیری از فناوری اطلاعات و ارتباطات در رسیدگی های کیفری توجه به رفع مشکل اطاله دادرسی و پدیدار شدن جرایم رایانه ای و سایبری از جمله مهمترین مبانی بهره مندی از فناوری در این راستا بوده است در واقع یکی از متغیرهای با اهمیت در ارزیابی کیفی نظام عدالت، مقوله سرعت در ساختار نظام و جریان دادرسی است. تسریع در دادرسی و استفاده از فناوری در ابلاغ، تبادل لوایح و ... موجب چابک سازی، پویایی و ایجاد فضای اعتماد و بازدهی میشود. در این راستا، استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات موجب بهبود مدیریت قضایی می گردد.

بیطرفی قضات و کارمندان اداری و سلامت و دوری از فساد، شفافیت، برابری در برابر قانون و بهره مندی از خدمات قضایی در مراحل سه گانه قبل از دادرسی، حین دادرسی و بعد از دادرسی و اجرای حکم به عنوان ارزشهای قضایی یا اصول رفتار قضایی و از مؤلفه‌های اصلی به‌زامداری قضایی هستند که دولت الکترونیک قضایی که همان استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتباطات در دستگاه قضایی است نقش راهبردی در تحقق آنها دارد. ارجاع خودکار و سیستمی پرونده‌ها به شعبات و دادگاهها موجب بیطرفی قضات و کارمندان اداری و تأمین برابری شهروندان و رفع زمینه‌های فساد (تقلب، ارتشا و دخالت‌های اشخاص) می‌گردد. این امر دو هدف اساسی حفظ، تأمین و تضمین حقوق شهروندان و کارآمدی و اثربخشی دستگاه قضایی را محقق می‌سازد. همچنین گزارش‌های مربوط به جرایم سایبری حاکی از افزایش چشمگیر این موارد در جهان است. گسترش اینترنت و استفاده از فناوری‌های نوین، وقوع جرایم الکترونیکی و امکان دسترسی افراد به حریم خصوصی دیگران را دوچندان کرده است. جنایت قابل مشاهده است، اما جنایتکار پشت دیوار دستگاه‌های الکترونیکی پنهان شده و گمان می‌کند این دیوار از او محافظت کرده یا هویت او را پنهان می‌کند. این نکته حائز توجه است که فناوری خصوصاً در حوزه رایانه و فضای مجازی به صورت روزآمد در حال دگرگونی می‌باشند، بنابراین هماهنگ سازی قواعد و اصول قانونی با چنین سرعت تغییری، نیازمند بررسی و برنامه ریزی های دقیق تر نسبت به سایر حوزه ها را طلب می نماید. از این رو بهره مندی از تئولوژی در رسیدگی های کیفری امری لازم و ضروری است. گسترش فناوری به طور قطع واجد آثار و پیامدهای مطلوب مفیدی در ابعاد مختلف جوامع بشری می باشد. از جمله مهمترین پیامدهای مطلوب «افزایش سرعت و دقت در رسیدگی های کیفری»، «صحت و کارایی فعالیتهای مختلف قضایی»، «کاهش قابل توجه موارد اطاله دادرسی»، «ساماندهی حجم زیاد پرونده ها و اسناد قضایی»، «دستیابی روزآمد به آمار و اطلاعات کیفری»، «بهبود شاخص های مدیریت فرایند دادرسی کیفری»، «ارتقاء سطح رضایتمندی اجتماعی و حقوق شهروندی» است. در ارتباط با پیامدهای نامطلوب نیز باید در نظر داشت که پیدایش سیستمهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی با ویژگیهایی چون قلمرو جهانی، یکپارچه سازی همه رسانه های ارتباطی و تعامل بالقوه، در حال تغییر بسیاری از مولفه های اساسی مرتبط با زندگی فردی و اجتماعی از جمله تغییر در میزان کمیت و کیفیت جرائم می‌باشند از این رو تصور پیامد و آثار نامطلوب امری قابل انتظار است. در این راستا مهمترین پیامدهای نامطلوب از جمله «افزایش آمار پرونده های جرایم نوپدید و سایبری»، «ضعف و مشکلات مربوط به امنیت داده‌های الکترونیکی»، «آسیب های ناشی از عوام گرایی کیفری و رسانه‌ای شدن جرم در فرایند رسیدگی» «نقض برخی از حقوق اساسی مراجعین» و «آثار هزینه‌ای و اعتباری» اصلی ترین پیامدهای نامطلوب را شامل می‌شوند.

با توجه به مطالب عنوان شده در قسمت نتیجه گیری و با هدف بهبود وضعیت کنونی بهره‌مندی از گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات در رسیدگی های کیفی و چالش ها، موانع، آثار و پیامدهای نامطلوب بیان شده راهکارهای زیر را می‌توان ارائه نمود:

- از راهکارهایی که باید به طور جدی مورد توجه قرار گرفته و همراه با تحولات سریع و چشمگیر فناوری روزآمد شود ایجاد و بهبود زیرساخت های فناورانه مرتبط است بدین منظور باید به توسعه و تجهیز الکترونیکی پرداخته و زیرساختهای فنی برای پشتیبانی از تولید و تبادل دادههای الکترونیکی و اسناد ایجاد گردد. همچنین با استفاده از ظرفیت های بومی کشور و استفاده از مطالعات و یافته های پژوهشگران سراسر دنیا در این زمینه در راستا روزآمدی و به سازی وضعیت حداکثر جدیت را به کار بست. توسعه شبکه ملی اطلاعات از جمله این راهکار هاست تا دادگستری علاوه بر ارتباط برخط با برخی سازمان ها مثل ثبت احوال، بانک مرکزی و ثبت اسناد و املاک با سایر نهادها و ادارات نیز این ارتباط برقرار و زیرساخت فراهم گردد تا علاوه بر مکاتبات و استعلامات امکان محدودیت ارایه خدمات برای محکومین متواری نیز فراهم باشد البته ممکن است این امر و ابعاد آن مستلزم قانونگذاری باشد

فهرست منابع

- ۱- آشوری، محمد؛ بشیریه، حسین و سیدمحمدیزدی، عبدالمجید، ۱۳۸۳، حقوق بشر و چالشهای حقوقی، مفاهیم مساوات، انصاف و عدالت، تهران: دانشگاه تهران.
- ۲- افشارنیا، طیب؛ مبین، حجت، ۱۳۸۸، اطاله دادرسی و توسعه قضایی، تهران: انتشارات خرسندی.
- ۳- آلبرتس، دیوید س.؛ دانیل س. پاپ (۱۳۸۵)، گزیده ای از عصراطلاعات : الزامات امنیت ملی در عصر اطلاعات ، ترجمه علی علی آبادی و رضا نخجوانی ، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۴- انصاری، مسعود؛ طاهری، محمدعلی، ۱۳۸۴، دانشنامه ی حقوق خصوصی، تهران: محراب فکر.
- ۵- ایرانزاده، سلیمان، ۱۳۸۲، جهانی شدن و تحولات استراتژیک در مدیریت و سازمان، تبریز: افق دانش.
- ۶- باقرالموسوی، محسن، ۱۴۱۹، القضاء الیام القضایی عندالامام علی(ع)، بیروت
- ۷- بیداروند، مختار، ۱۳۹۲، چالش های فراروی دادرسی الکترونیک در نظام دادرسی ایران، همایش ملی قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲.
- ۸- جعفرنژاد، احمد، ۱۳۷۸، مدیریت تکنولوژی مدرن، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۹- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ۱۳۷۸، ترمینولوژی حقوقی، تهران: کتابخانه گنج دانش.
- ۱۰- خالقی، علی، ۱۳۹۴، نکته ها در قانون آیین دادرسی کیفری، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهردانش.
- ۱۱- خالقی، علی، ۱۳۹۸، آیین دادرسی کیفری، تهران: انتشارات شهر دانش.
- ۱۲- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۸، لغت نامه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۳- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۸۷، لغت نامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- ۱۴- دهقان نیک، محمداقاسم، ۱۳۹۲، دادرسی الکترونیکی، مجموعه مقالات همایش ملی قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در بوته نقد.
- ۱۵- رضوانی، سودابه؛ آقا میرسلیم، مرضیه سادات، ۱۳۹۲، کارآمدی خدمات الکترونیکی و فناوری ارتباطات و اطلاعات در حوزه عدالت کیفری، در: بایسته های پژوهش در نظام عدالت کیفری (مقالات برگزیده نخستین همایش ملی پژوهش در نظام عدالت کیفری؛ فرصت ها و چالش ها)، تهران، نشر میزان.
- ۱۶- زاده حسین علیایی، زهرا، ۱۳۹۶، بررسی دادرسی الکترونیکی در نظام کیفری ایران، تهران: انتشارات مجلد.
- ۱۷- السان، مصطفی، ۱۳۹۲، حقوق تجارت الکترونیک، تهران: سمت.
- ۱۸- سوتیل، کیت، پیلو، مویرا و تیلور، کلر، ۱۳۸۳، شناخت جرم‌شناسی، ترجمه میر روح‌الله صدیق، تهران: نشر دادگستر.
- ۱۹- شاه حیدری پور، محمدعلی همتی، مجتبی، ۱۳۸۹، شرح اصول رفتار قضایی (بنگلور)، تهران انتشارات خرسندی.
- ۲۰- شاهسونند، مهدی، خجسته بخت، مجتبی، ۱۳۸۸، سامانه مدیریت پرونده قضایی، تهران: انتشارات روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.
- ۲۱- شمس، عبدالله، ۱۳۸۳، آیین دادرسی مدنی، تهران: دراک.
- ۲۲- شمس، عبدالله، ۱۳۸۶، آیین دادرسی مدنی، تهران، انتشارات دراک.
- ۲۳- طهماسبی، جواد، ۱۳۹۴، آیین دادرسی کیفری، تهران: نشر میزان.
- ۲۴- غنیان، مهدیه، ۱۳۸۷، بررسی میزان تعاملی بودن سایت دادگستری ایران، انتشارات دادگستری ایلام.
- ۲۵- فرجیها، محمد، ۱۳۹۰، تقریرات درس جامعه‌شناسی جنایی، دانشگاه تربیت مدرس، نیمسال اول سال تحصیلی ۱۳۹۰-۱۳۹۱.
- ۲۶- فلچر، جورج. پی، ۱۳۸۴، مفاهیم بنیادین حقوق کیفری، ترجمه سیدمهدی سیدزاده ثانی، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- ۲۷- فیضی، کامران؛ مقدسی، علیرضا، ۱۳۸۴، دولت الکترونیک: بازآفرینی دولت در عصر اطلاعات، تهران، انتشارات ترمه.
- ۲۸- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۹۵، مقدمه علم حقوق، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ۲۹- گروهی از نویسندگان شورای اروپا، ۱۳۸۴، گزارش جرم‌زدایی اروپا، ترجمه واحد ترجمه مرکز مطالعات توسعه قضایی قوه قضائیه، تهران: انتشارات سلسبیل.
- ۳۰- گلدوزیان، ایرج، ۱۳۹۰، بایسته های حقوق جزای عمومی، تهران: نشر میزان.
- ۳۱- ماندل، رابرت، ۱۳۷۹، چهره متغیر امنیت ملی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۳۲- محمدزاده، مهدی، ۱۳۹۲، کارآمدی دادرسی در نظام عدالت کیفری»، در: بایسته های پژوهش در نظام عدالت کیفری (مقالات برگزیده نخستین همایش ملی پژوهش در نظام عدالت کیفری؛ فرصت ها و چالش ها)، تهران، نشر میزان.

- ۳۳- معین، محمد، ۱۳۸۵، فرهنگ معین، تهران: انتشارات زرین
- ۳۴- مؤسسه بین‌المللی یکنواخت سازی حقوق خصوصی، ۱۳۸۷، اصول و قواعد آیین دادرسی فراملی . ترجمه مجید پور استاد. تهران: شهر دانش.
- ۳۵- میرزاپور، سلیمان؛ حیدری، ولی، ۱۳۹۲، بررسی کارآمدی دادرسی الکترونیک و تحقق آن به عنوان یکی از مولفه های شهر الکترونیک»، در: بایسته های پژوهش در نظام عدالت کیفری (مقالات برگزیده نخستین همایش ملی پژوهش در نظام عدالت کیفری؛ فرصت ها و چالش ها)، تهران، نشر میزان.
- ۳۶- ناجی زواره، مرتضی، ۱۳۸۹، دادرسی بی طرفانه در امور کیفری، تهران: انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش،
- ۳۷- هاشمی، سیدمحمد، ۱۳۸۲، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: میزان.
- ۳۸- هدایتی، محمدعلی، ۱۳۴۲، آیین دادرسی کیفری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

مقالات و پایان نامه ها

- ۳۹- ابراهیمی، زین‌العابدین، ۱۳۷۹، بررسی علل اطاله دادرسی در محاکم عمومی جمهوری اسلامی ایران، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۳۲.
- ۴۰- ابهری، حمید، ۱۳۹۷، ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی؛ مزایا و معایب»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۳.
- ۴۱- اسعدی نژاد، احمدرضا، ۱۳۹۴، نگاهی به دادرسی الکترونیکی قابل دسترسی در سایت: <https://www.yasa.com>
- ۴۲- اسمعیلی، اکبر؛ پورقهرمانی، بابک، ۱۳۹۸، چالش های فراروی دادرسی الکترونیک در ایران، فصلنامه دیدگاه های حقوقی قضایی، دوره ۲۴، شماره ۸۷.
- ۴۳- بنایی، عباس، ۱۳۹۱، تشکیل جلسه دادرسی به روش الکترونیکی، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده آموزش های الکترونیکی، دانشگاه قم.
- ۴۴- بهرمند، حمید، حسین محمد کوره پز، احسان سلیمی، ۱۳۹۳، راهبردهای وضعی پیشگیری از جرایم سایبری، مجله آموزه های حقوق کیفری دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۷.
- ۴۵- بیگدلی آذری، ندا، ۱۳۹۴، رضایتمندی اصحاب دعوا از دادرسی الکترونیکی در محاکم کیفری (با مطالعه موردی مجتمع قضایی عدالت)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد شهر قدس.
- ۴۶- پاشاوند، مجید، ۱۳۹۱، بررسی راهکارهای علمی و نظری در پیشگیری از تورم کیفری، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه تهران واحد مرکزی.
- ۴۷- پور ابراهیم، احمد، ۱۴۰۰، مطالعه تطبیقی قوانین و مقررات کیفری ناظر بر فناوری سلول های بنیادی در نظام حقوقی انگلیس و حقوق ایران، چالش ها و راهکارها، حقوق تطبیقی جلد ۱۷، شماره ۲.
- ۴۸- پوراستاد، مجید، ۱۳۸۷، اصل حاکمیت اصحاب دعوی مدنی، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۳۸، شماره ۳.

- ۴۹- پورقهرمانی، بابک؛ اسمعیلی، اکبر، ۱۳۹۸، چالش های فراروی دادرسی الکترونیک در ایران، دیدگاه های حقوقی و قضایی، شماره ۸۷
- ۵۰- ثمره رضایی، نیلوفر، ۱۳۹۷، دادرسی الکترونیک در دعاوی حقوقی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- ۵۱- جعفری، حمیدرضا؛ یعقوبی، نورمحمد؛ سالارزایی، امیرحمزه، ۱۳۹۳، بررسی تأثیر کیفیت خدمات الکترونیک قضایی بر رضایتمندی شهروندان، پژوهش های مدیریت عمومی، سال ۷، شماره ۲۴.

منابع لاتین

- ۵۲- Bennett, Colin, "Securitization and Surveillance: from Privacy Rights to Security Risks", ۲۰۱۴, in: *Transparent Lives: Surveillance in Canada*, AU Press, Athabasca University.
- ۵۳- Bowen Poulin, Anne. (۲۰۰۴). "Criminal Justice and Videoconferencing Technology" : Remote Defendant: *Tulane Law Review*. Vol ۷۸. pp ۱۰۸۹- ۱۱۱۲.
- ۵۴- Callanan, V.J; ۲۰۰۵, Feeding the fear of crime: Crime-related media and support for three strikes, New York, LFB Scholarly Publishing LLC.
- ۵۵- Croall, H. (۲۰۰۱) "Understanding White Collar Crime", Open University Press.
- ۵۶- Crowell, James, ۱۹۹۸, "the Electronic Courtroom", *Journal of Science and Technology Law*, Boston University, vol. ۱۰.
- ۵۷- Dean, M; ۱۹۷۶, "The news media's influence in penal policy", in Walker, N. (Eds), *Penal policy making in England*, Cambridge, University of Cambridge.
- ۵۸- Ericson, R.V., Baranek, P.M., & Chan, J.B.L; ۱۹۹۱, *Representing order: Crime, law, and justice on the news media*, Buckingham, Open University Press.
- ۵۹- Friedman, Richard. (۲۰۰۲). Proposed Amendments to Fed. R. Crim. P ۲۶: An Exchange: Remote Testimony. *University of Michigan Journal of Law Reform*. Vol ۳۵. pp ۶۹۵- ۷۱۷.
- ۶۰- Giddens. A, *The Consequence of Modernity*. Oxford, Basil Blackwell, ۱۹۹۰.
- Abstract:

Among the most important negative and undesirable consequences of the expansion of information and communication technology and the criminal proceedings are "Challenges related to the creation and upgrading of the necessary technological infrastructures", "weakness, vacuum and legislative ambiguities corresponding to the development of technology". "Weakness of specialized judicial knowledge about new information technology issues"; "Weakness of users' awareness of electronic criminal proceedings services", "difficulty of accuracy of attribution, the ability to distort, distort and destroy electronic evidence", etc. are among the most important challenges of the development of information and communication technology and communications on criminal proceedings. "Creation and improvement of related technological infrastructures", "Compilation and approval of the comprehensive law of electronic judicial proceedings", "Necessity of ensuring data-oriented security", "Proportionate updating of the

training of officers, managers and judicial authorities", "Information and general social education about services" "Judicial Electronics" and "Establishment of Judicial Electronic Data Monitoring and Research Center" are among the most important scientific and practical solutions related to improving the optimal use of information and communication technology in criminal proceedings. In the present research, which was carried out by descriptive-analytical method and by using library sources and texts and the views and opinions of legal thinkers and information and communication technology, these results were obtained that the increase in speed and accuracy, the accuracy and efficiency of various judicial " , " .activities